

CASA DEL MARXUCAL, LLOC DE PAU

ALEJANDRO CARDONA BALLESTER

Llicenciat en Filologia Clàssica i professor de Secundària

INTRODUCCIÓ

Casa del Marxucal.

El caminant arriba a la casa gran, ara silent i solitària. En detenir les seues passes, la quietud del lloc esdevé encara més intensament profunda. Observa de prop l'edifici i tot i saber bé allò que diu, torna a llegir, curios, el pany ceràmic que llueix sobre una de les portes i que resa: “Casa del Marxucal, lloc de pau”. I una data: “1977”. Si la memòria del caminant ha estat bona, en acostar-s’hi des de lluny se n’haurà recordat d’adreçar la mirada cap a la curiosa cicatriu fosca en forma de creu, que sempre ha conegut ferint la façana, sobre

la finestra enreixada de la part meridional. L'edifici té unes dimensions considerables i la façana s'estén allargant-se de sud a nord, orientada cap a llevant, per on s'obri a la mar la vall que han llaurat durant segles les aigües del Gallinera d'impetuosa inconstància. Remata el cantó nord un pou cisterna que trenca, com si fora una excrescència, el llenç rectilini de la façana. Un seguici de muntanyes li fan de marc i envolten el racó: pel nord vigila des de lluny el pudorós Cavall Bernat;¹ per l'oest es troben la costera de la Caparra i el pla de Bascoms fins a arribar al barranc del Carritxar; i al vessant on està construïda la casa, quasi a la fita sud del terme d'Oliva i recolzat a l'ombria de Mostalla, hi és el Marxucal. Quan el caminant alça la vista, les taques fosques de garrofers i oliveres matisen el verd més viu dels pins, que abunden ara respectats per anys de treva d'incendis. A banda i banda escalonen les zones inferiors de les muntanyes bancalons de tarongers, molts d'ells hui abandonats, efecte evident dels canvis socials i d'una perllongada crisi agrícola; són uns terrenys que l'afanyosa natura s'encarregarà àvida de recuperar, perquè efimera és sempre la victòria de l'home, si abandona la constància de l'esforç. Trenca l'harmonia de l'espai idíl·lic una construcció més recent, destinada a guardar les eines agrícoles i a acollir reunions festives de caçadors,² com delata la rajola ceràmica sobre la porta. A la seua naia seu el caminant per descansar protegint-se del sol i pensa. Pensa en temps no viscuts i en gent desconeguda, en l'esforçada vida del camp antic, i en converses amistoses d'adults, i en jocs i remor de xiquets. La intensitat del silenci i la solitud l'envolten i li fan sentir la pau que s'esmenta a la ceràmica de la casa. La data, 1977, en realitat no tan llunyana, sembla difuminada per la boira del temps i les vivències. La cisterna certifica una antiga presència humana amb voluntat de residència estable i permanent, garantidora de l'aigua que cap font pròxima no dona. Pensa en la difusa creu de la façana. En la casa solitària. En el Marxucal, de nom incert... I el caminant ara recorda notícies llegendes i evoca temps viscuts.

1 El nom Cavall Bernat és freqüent en moltes muntanyes de l'àmbit catalanoparlant per a identificar formacions rocoses monolítiques. Es tracta d'un eufemisme púdic que amaga la referència al membre sexual masculí, el carall trempat. A la serra de Corbera, tot tancant el paratge de la Murta (Alzira), podem trobar un altre exemple geogràficament pròxim. (nota de l'autor)

2 El Marxucal ha estat lloc de visita tradicional durant l'alta de la cacera, especialment del conill. A la secció *Toponímia local* (Revista *Sant'Ana*, núm. 10, Oliva, juny de 1963) se'ns fa una extensa relació onomàstica de la zona amb identificació de barrancs, tallats, caus, avencs i coves. La secció duu un comentari explicatiu: "Rincones olivenses para la caza del conejo con hurón", una pràctica cinegètica hui totalment prohibida. (nota de l'autor)

El Cavall Bernat.

Ceràmica amb motiu cinegètic.

TOPONÍMIA

En el terme d'Oliva el topònim Marxucal designa un espai geogràfic de límits difusos que a vegades s'identifica amb el nom d'una partida i d'altres s'integra com a lloc dins la partida més ampla de la Carrasca. Si seguim les indicacions assenyalades a la secció de toponímia, publicada al núm. 10 de la revista local *Sant'Ana* (juny, 1963), les seues fites estarien entre el riu Gallinera al

nord, la costera de la Caparra a l'oest, a l'est el barranc de la Cova i la costera de Llidó, i al sud la serra de Mostalla. Tot i això, els documents no segueixen una línia uniforme en aquest punt. Allò en què sí coincideixen tots és a assenyalar com a elements significatius d'aquest racó, i mereixedors per tant d'aquesta denominació, el camí i la casa del Marxucal.

Dibuix del terme d'Oliva per J. Chorro Solbes (Revista *Sant'Ana*, núm. 21-22).

Pel que fa a la significació i origen del mot, no hi ha uniformitat de criteris. De tota manera sembla prou lògic suposar que el nom estiga relacionat amb el topònim Marxuquera, subcomarca situada en la vall que formen el massís del Mondúber i la serra Falconera i que pertany al terme no gens llunyà de Gandia.

Joan Coromines³ posa en relació aquests dos topònims, i assenyala una possible evolució a partir del nom mossàrab de la ratapenada, que derivaria del seu nom llatí (*murem caeculum*), animal habitual a les coves, avencs i forats propis d'aquests paratges rocosos. Aquest nom estaria alhora combinat

3 J. COROMINES I VIGNEAUX, *Onomasticon Cataloniae*, vol. V (L-N), Curial, Barcelona, 1996.

amb el sufix col·lectiu *-al*, que assenyalaria la seua abundància a l'indret. Curiosament indica Coromines que el mot, a més d'Oliva, també identifica una partida a Pego, l'existència de la qual no hem pogut confirmar. Potser siga una confusió.

El Marxucal des del camí de la Casa Blanca.

D'altra banda, Abelardo Herrero Alonso⁴ ofereix una hipòtesi diferent i al nostre parer més plausible. Proposa una etimologia de Marxuquera, que seguint la relació anterior podem aplicar també al Marxucal, a partir de la llengua àrab amb dues vies d'interpretació. Una primera via explicaria el topònim des de la base *marg* (prat) i permetria descriure l'indret com una mena de prada; mentre que la segona hipòtesi relaciona el nom Marxuquera amb l'antropònim àrab *Marzuk* i enceta una nova i interessant raó interpretativa. Aquest nom de persona apareix identificat al cens de *Fochs* del Raval de Gandia, on viu un veí de nom Marzoch l'any 1381. També ho testimonia el topònim Benimarsoc (*Bani Marzuk*, els de la família Marzuk), que corres-

4 A. HERRERO ALONSO, *Aportaciones a la toponimia de la Conca de la Sabor*, Publicacions de l'Institut Alfons el Vell, Gandia, 1983.

pon a un antic lloc morisc de la Vall de Gallinera, fusionat actualment dins Benirrama. Probablement, pugua adobar aquesta última hipòtesi l'existència d'un molí de Marchucal (o Marchical), identificat al terme de Rafelcofer o de l'Alqueria, i en mans d'un propietari mossàrab.⁵ La línia imaginària nord-est/sud-oest que uneix els cinc punts geogràfics (Marxuquera, Gandia, Rafelcofer-l'Alqueria de la Comtessa, Marxucal i Benirrama) permet aventurar una possible zona de localització de l'antropònim que podria estar en la base del topònim.

Hem de reconèixer de tota manera que no trobem encara una raó etimològica definitiva que explique de manera concloent el topònim.

Vista de la casa del Marxucal (dècada dels 80 del segle xx).

5 J. SANCHIS COSTA, "Moriscos i terratinent. L'origen de les propietats de l'església de Santa Maria la Major d'Oliva", dins *Cabdells*, núm. 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2000. L'autor identifica un molí de Marxucal al Capbreu de 1603 de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria d'Oliva (sign. XI-23) i també a un altre document de 1612 encara inèdit i sobre el qual està treballant. Agraïm les seues indicacions.

LA CASA DEL MARXUCAL

Com hem comentat abans, un dels elements significatius del racó, i me-reixedors per tant de l'apel·latiu Marxucal, és la casa que hi ha construïda. Si ens fixem primer en el tipus d'edifici, sembla tant per les seues funcions com pel seu model constructiu un exemple d'alqueria rural, que segueix el model típic que més abunda des del s. XVIII fins al primer terç del s. XX. Es tracta d'un tipus de casa de dues crugies, amb coberta a una aigua vessant al pati obert de la part posterior, i amb diferents habitatges situats a la planta baixa, on podria fins i tot distingir-se un espai de residència per al propietari, normalment absentista o que hi acudiria esporàdicament, i un altre per als residents permanents, encarregats de la cura de la casa, la terra i el ramat.⁶ En el cas de la casa del Marxucal les dues portes de la façana principal podrien significar ja una divisió antiga de l'edifici en diferents habitatges.⁷

Les informacions que donen els documents conservats a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major d'Oliva (APSMO), l'Arxiu Parroquial de Sant Roc (APSR) i l'Arxiu Històric de Gandia (AHG) sobre aquesta construcció del Marxucal són esporàdiques però significatives, i ens proporcionen dades puntuals sobre aspectes no solament de l'edifici sinó també de la finca agrícola on es troba. Així, a la Matrícula Parroquial de l'any 1746 s'assenyala l'existència d'una "casa del Doctor⁸ Sanchis al Marchucal", que a més està habitada, i la mateixa referència torna a fer-se a les matrícules parroquials successives fins a l'any 1790.⁹ L'existència d'una casa habitada en aquest paratge, a una distància del nucli urbà d'Oliva prou considerable,¹⁰ més encara a l'època de la qual

6 M. DEL REY I AYNAT, *Arquitectura rural valenciana*, Diputació de València, 2010.

7 Concretament sobre l'arquitectura de la casa del Marxucal també es pot consultar el treball fet en 2010 pels estudiants d'arquitectura de la Universitat Politècnica de València, Bargues, Company, De la Piedra, Guillem, Lleches i Morant, per a l'assigantura de la professora Camilla Mileto.

8 L'apel·latiu "doctor" fa referència a un Doctorat en Sagrada Teologia, i als documents precedeix el nom d'alguns altres preveres d'Oliva; en concret frueixen del títol tots els plebans des del nové, Francesc Font Hernández (1650-1677) fins el vinté, Salvador Campos Pons (1904-1947). (nota de l'autor)

9 APSMO, Matrícules Parroquials, caixa 35.

10 A les visites pastorals de 1744 i 1757 (APSMO, III-11 i III-12) s'assenyala que "la casa està distante de la referida Villa como media legua". La distància real respecte de la població és aproximadament de sis quilòmetres i mig. Probablement la llegua a què fan referència els documents siga una mesura de temps (mitja hora a cavall) més que de longitud, perquè com a mida itinerària té una equivalència de poc més de quatre quilòmetres.

parlem, fa pensar en una explotació agrícola i ramadera, que exigiria una presència humana continuada i estable. I així ens ho confirma la descripció que de la propietat es fa en un dels testaments del primer propietari documentat, el doctor Francisco Sanchis Franco (30/09/1762):

[...] una heredad que tengo i poseo en término de esta Villa de Oliva en la partida de el Marchucal [...], con el oratorio, Casa i Paridera [...]; Asimismo le mando i lego el Ganado Cabrio que hay o (ha)brá al tiempo de mi muerte en dicha Paridera, i las Cavallerias de Labor que al tiempo de mi fallecimiento se encontrasen, [...]. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)

La propietat, és evident, es dedicava a l'explotació agrícola i ramadera alhora. D'una banda, les terres estaven plantades de garrofers, figueres i vinya, com es pot saber perquè en distints moments de la seua vida (els anys 1739, 1740, 1756 i 1770) el doctor Sanchis compra terra a la partida ampliant les seues possessions del Marxucal, que en part estan dedicades a aquests cultius.¹¹ D'altra banda, a més de les indicacions sobre els animals i el ramat que s'observen a les disposicions del testament, confirma l'activitat ramadera de la finca el fet que l'any 1759 el propietari arribe a un conveni amb un veí sobre permís de pas per les terres d'aquell per a dur a pasturar el ramat al Cavall Bernat i altres indrets pròxims:

Yo el Doctor Francisco Sanchis poseo una heredad con casa i paridera, sita en el dicho término partida de el Marchucal en la que está confinante la tierra de dicho (Miguel) Savall, i como para el tránsito de los ganados al monte dicho de el Cavall Bernat, i a otros sea preciso el que pasen por la tierra de dicho Savall saliendo de mi heredad, los dos nos hemos convenido por bien de paz i para evitar problemas en que Yo dicho Savall diera el permiso para que los ganados que (se) serrasen en la Paridera de dicha heredad pudiesen transitar i transitasen por mi tierra para el monte con la condición, que si los ganados hiciesen daño, o en los arboles, o en los frutos de dicha mi tierra me lo haian de satisfacer a justa tasación. (AHG, Protocol Notarial, A888)

(Diccionari CVB), per tant en aquest cas estaríem parlant de dos quilòmetres, la qual cosa és palesament incorrecta. A més amb posterioritat durant les visites de 1799, 1808 i 1820 (APSMO, *Llibre de Visita Pastoral*, III-16, III-17 i III-18) es descriu la distància com de mitja hora. (nota de l'autor)

11 AHG, Protocol Notarial A876 i A886. Pego, Protocol Antonio Savall, 19/09/1770.

El Cavall Bernat des del Marxucal.

En conseqüència, hem de concloure que l'explotació dels terrenys agrícoles del Marxucal exigia la presència de mà d'obra permanent per a la cura del ramat i el conreu de la terra, la dedicació als quals seria el mitjà de vida d'alguna família de jornalers, que arrendarien la casa i la terra, com és el cas de la família de Gabriel Alós,¹² que hi trobem residint entre 1766 i 1772, o la treballarien a canvi de sou i allotjament en l'heretat del doctor Sanchis, en aquest cas propietari benestant. Probablement el cas del doctor Sanchis, i amb posterioritat de la seua família, calga incloure'l entre les trenta famílies que segons el botànic Cavanilles viuen a Oliva amb prou solvència econòmica a finals del segle XVIII, perquè si seguim les indicacions contemporànies de Cavanilles sobre Oliva, "las haciendas se hallan en poder de seis ó siete familias muy ricas, y en el de otras 30 que viven con decencia: los demas son jornaleros, y no habiendo en la villa fábrica alguna, ni mas industria que la agraria, viven con pobreza á pesar de ser muy trabajadores".¹³

12 Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, 17/09/1772.

13 A. J. CAVANILLES, *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1797 (edició facsímil, Bancaixa, València, 1995), p. 147.

Decoració a la teulada de la casa del Marxucal.

Que la casa del Marxucal està habitada, si més no durant la segona meitat del segle XVIII, les mateixes matrícules parroquials, ja esmentades abans, ens permeten confirmar-ho en oferir-nos una relació dels ocupants que hi viuen entre els anys 1746 i 1790 (Quadre 1).

Quadre 1

Habitants de la casa del Marxucal entre 1746 i 1790

Any	Habitants
1746	Matheu Servera, Pasquala Alemany, Pasqual Servera i Mariana Servera.
De 1766 a 1772	Gabriel Alós, Ramona Servera, Francisco Alós, Joseph Alós, Antonio Alós, Francisca Alós, Teresa Alós, Gabriel Alós i Vicente Alós.

De 1773 a 1777	Gerónimo Cotaina, Rita Vilchez, Gerónimo Cotaina i Clara Cotaina.
1778	Josef Cots, Rosa Servera, Maria Servera i Josef Bernia.
De 1779 a 1788	Francisco Vidal, Francisca Sendra, Luisa Vidal, Thomas Vidal, Josefa Sendra, Josefa Vidal, Francisco Vidal.
1790	Francisco Verdú, Miguel Verdú, Josepha Colom, Vicenta Verdú, Antonio Verdú.

Alguns d'aquests habitants temporalment passen a viure a la casa del propietari a Oliva, que es trobava al carrer de l'Hospital. Així ho assenyalen els mateixos documents amb exemples com ara el cas de Francisco Alós, que a les matrícules de 1766, 1767 i 1768 apareix residint amb la família de Bautista Sanchiz (sic), nebot del doctor Sanchis i amb el temps hereu i segon propietari de la casa.¹⁴ El motiu concret del canvi de residència en aquest cas és el treball, tant a la casa, com a altres propietats agrícoles de la família, per a pagar el deute de les cent lliures que el Dr. Sanchis havia prestat a son pare, Gabriel Alós.¹⁵

[...] debemos al Doctor Francisco Sanchis, presbítero, vecino de esta dicha Villa, la cantidad de cien libras, moneda de este reino, las mismas hemos recibido del dicho en moneda de oro de buena calidad, [...] cuya cantidad es de bistrecha, y por soldada de cinco años que yo, dicho Francisco he de estar en su casa como mozo de labranza; y por ello me obligo a servirle durante los dichos cinco años, que deberán empezar a correr y contarse desde el día doce de los corrientes en adelante, a razón de veinte libras por cada año, que es lo más que podría ganar en cualquiera otra casa de esta villa sirviendo.

14 De la seqüència de matrícules parroquials des de 1746 fins a l'any 1871, podem confirmar que membres successius de la família Sanchis, propietaris també de la casa del Marxucal, habiten cases al carrer de l'Hospital, amb tota seguretat les que corresponen als números 15, 17, 19 i 21 de la numeració actual. Ja al segle xx, l'últim propietari de la casa número 21, i descendent directe d'aquesta família per la banda de José Sanchis Bertomeu, fou Encarna Orellana Sanchis. A les cases 15 i 17 encara segueixen vivint en l'actualitat descendents de la família de la branca de Vicente Sanchis Bertomeu. Vegeu esquema familiar de l'apartat 10. (nota de l'autor)

15 Arxiu Particular, Protocols Notarials Antonio Savall, 5/07/1765 i 17/09/1772.

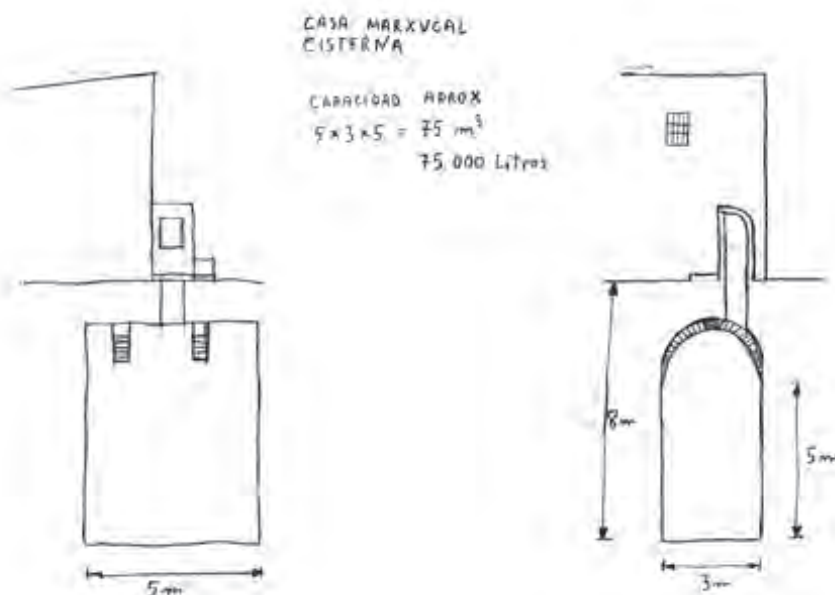

Pou cisterna.

Volta i arcs interiors del pou cisterna.

Pel que fa a les necessitats quotidianes d'aigua, almenys les exigides pel consum humà, la casa del Marxucal les garanteix gràcies a l'existència d'un pou cisterna amb una capacitat aproximada de 75.000 litres.¹⁶

Croquis del pou cisterna (G. Gregori Orellana).

ALTRES CASES HABITADES A LES PARTIDES RURALS D'OLIVA

La casa del Marxucal i els seus habitants no constitueixen un fenomen aïllat a Oliva ni tampoc una singularitat a l'època. D'altres casos semblants de cases i també d'ermites ens informen les mateixes matrícules parroquials, encara que s'ha d'assenyalar que no totes les cases apareixen citades en la totalitat dels documents, ni sempre s'hi indica que estiguen habitades.

Presentem, seguidament (quadres 2, 3 i 4), una relació de les edificacions construïdes al terme d'Oliva extramurs, identificades durant el segle XVIII i classificades en tres tipus (mantenim la denominació i l'ortografia que apareix als documents):

Ermites (Quadre 2): on s'inclouen les que específicament estan dedicades a aquesta funció religiosa des del moment inicial de la seua construcció.

¹⁶ Dades de Genaro Gregori Orellana, actual propietari de la casa del Marxucal i autor d'un croquis de la cisterna així com de la seua cubicació.

Quadre 2

Ermites	Anys documentats d'ocupació segons Matricula Parroquial (APSMO)
Hermita de San Christoval	1784/1787/1788/1790
Hermita de San Joseph	1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/1779/ 1781/1782 (buida)/1787/1790 (buida)
Hermita de Santa Ana	1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/1779/ 1781/1782/1784/1787/1788
Hermita de los Desamparados	1784/1787/1790

Cases de camp (Quadre 3): dedicades preferentment a les funcions agrícoles i ramaderes, i alguna, a les activitats industrials de terrisseria i tot.

Quadre 3

Cases de camp	Anys documentats d'ocupació segons Matricula Parroquial (APSMO)
Algarrovo (Font del Garrofer?)	1790
Barraca del Molinell	1781/1782/1784/1787
Campo de Mayans	1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778 (buida)/1779/1781/1782 (buida)/1784
Casa de Bartholo	1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775 (buida)/1776/1777/1778/1779/1781/1782 (buida)
Casa de Cots, al camino de Piles	1766 (buida)/1767 (buida)/1768 (buida)/1771 (buida)/1772 (buida)/1773 (buida)/1774/1775/1776 (buida)/1777 (buida)/ 1778 (buida)/1779 (buida)/1781/1782
Casa de Girau, a San Antonio	1773/1774/1775/1776 (buida)/1777 (buida)/1778 (buida)/1779 (buida)/1781 (buida)/1782
Casa de Muñoz	1787

Casa de Roger	1746/1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/ 1777/1778/1779/1781/1782
Casa del Ladrillar/ Cantereria de San Anton/Racholar (Probablement a Sant Antoni)	1781/1782/1784/1787 Les tres denominacions citades probablement identifiquen la mateixa casa, com permet aventurar el nom dels ocupants. L'ordre en què apareixen citades coincideix amb els anys de la documentació.
Fuente del Ruviol	1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/1779/1781/1782/ 1784/1787/1788/1790 (buida)
La Venta	1784/1787/1788
Xerecull	1790

Cases de camp amb oratori (Quadre 4): construccions que a partir d'un cert moment dediquen a les funcions de capella una de les seues habitacions, o de vegades un edifici sencer de la finca, com és el cas de l'ermita de Sant Pere.

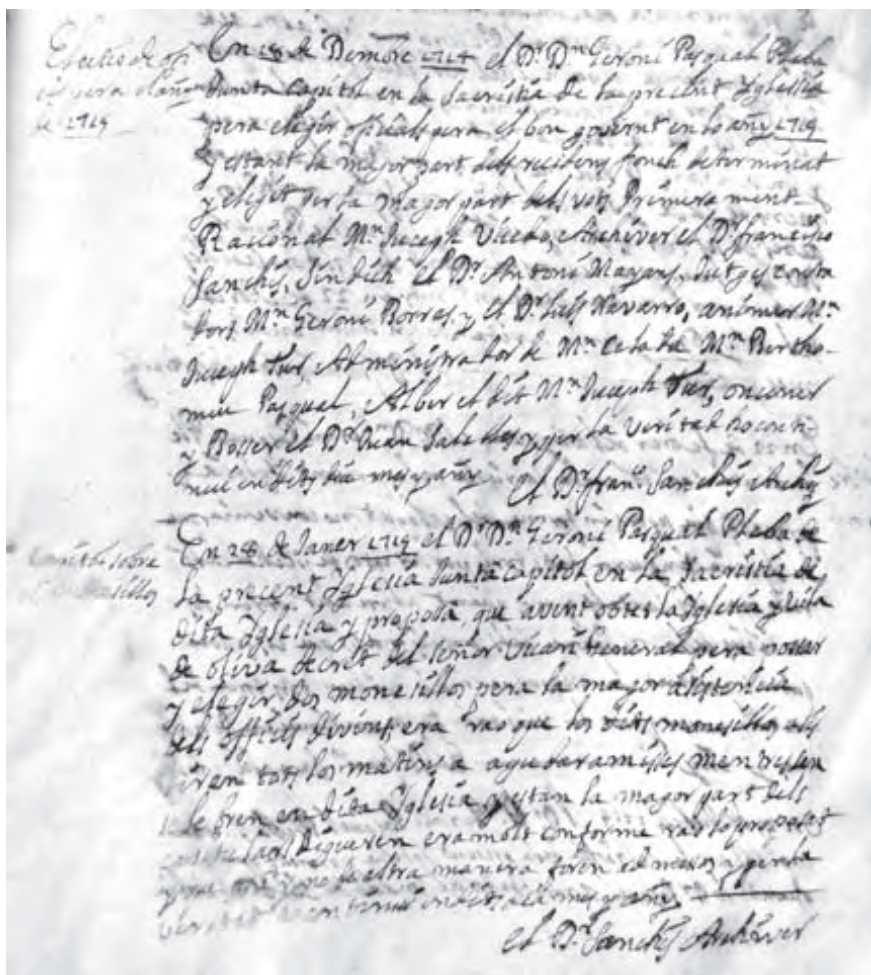
Quadre 4

Cases amb oratori	Anys documentats d'ocupació segons Matrícula Parroquial (APSMO)
Casa de Mayans, al Rafalatar	1746/1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/ 1779/1781/1782/1784/1787 (buida)
Fuente del Olmo (Dos cassas)	1746/1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/ 1779/1781/1782/1784/1787/1790
Hermita de San Pedro	1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/1779/ 1781/1782/1784/1787/1790
Casa del Marchucal	1746/1766/1767/1768/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/ 1779/1781/1782/1784/1787/1788/1790

L'última data enregistrada a les matrícules parroquials és de l'any 1790, no sabem si amb posterioritat continuen ocupant-se les cases quotidianament. De tota manera i pel que fa a l'edifici del Marxucal, resulta lògic pensar que quan l'any 1836 es detecta la presència d'un grup de roders refugiats en aquesta casa, no està ja habitada de forma continuada i estable.¹⁷

17 M. ARCOS I MARTÍNEZ, *La senda dels lladres*, PUV, 2009, pp. 161 i 162.

Si tornem ara enrere, al principi de la història, hem de preguntar-nos què podem saber del propietari de la casa, el doctor Sanchis. Afortunadament els documents conservats als arxius i algunes informacions d'altra procedència ens ajuden a fer una mica de llum sobre el tema.

Document autògraf del Dr. Sanchis (*Llibre d'Elecció d'Oficis*, APSMO).

El nostre personatge, el prevere Francisco Sanchis Franco, propietari de la casa del Marxucal, si més no des del 1738, quan es dedica a oratori una de les dependències de la planta baixa, va nàixer a Oliva l'any 1686. Era fill de Batiste

Sanchis (H)ernandis,¹⁸ llaurador,¹⁹ habitador del raval, i de la seua segona esposa, Maria Franco Garcia,²⁰ oriünda de Santa Maria, i fou batejat com la resta dels seus germans a la parròquia de Sant Roc:

En diez y nueve de Noviembre de mil seiscientos ochenta y seis, a las nueve de la noche nació un hijo de Bautista Sanchis y de María Franco, cónyuges, y en veinte y uno del mismo mes y año, yo Mosén Melchor Lloret, rector de San Roque, lo bauticé conforme a rito de la Santa Madre, la Iglesia. Pusiéronle por nombre Jerónimo, Francisco, Ignacio. Fueron Padrinos, Don Jerónimo Pasqual y Anna Francisca Vives y de Perelló. (Mosén Melchor Lloret, Rector de San Roque de la raval de Oliva) (APSR, Quinque libri, 1681-1700)

a) El doctor Sanchis, sacerdot: Activitat religiosa

Fou seminarista del Col·legi Major de la Presentació de Nostra Senyora a València, on va ingressar l'any 1704, amb quasi divuit anys complits.²¹ Pot ser que amb la decisió de fer-se capellà tingueren alguna cosa a veure un seguici de circumstàncies que com a hipòtesis possibles apuntem:

- D'una banda, la mort de son pare que ocorregué eixe mateix any de 1704, el dia 30 d'octubre.²²
- En segon lloc, la influència de l'oncle capellà, mossén Roc Sanchis,²³ cin-

18 Als documents, el cognom apareix escrit en la forma Hernández, Hernandis i Ernandis. Optem per la solució mixta (H)ernandis per a tots els portadors del cognom amb relació familiar.

19 APSMO, Quinque libri. A la inscripció del primer matrimoni de son pare, Batiste Sanchis, (26/10/1673) s'assenyala que té la professió de llaurador.

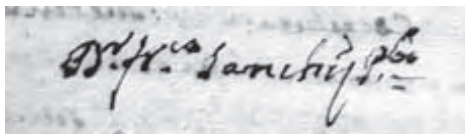
20 APSMO, Quinque Libri, Inscripció de boda de Batiste Sanchis (H)ernandis i Maria Franco Garcia (2/02/1682).

21 Aquesta institució religiosa fou fundada a València per l'arquebisbe Tomás de Villanueva el 7 de novembre del 1550, amb la intenció de renovar l'església valenciana combatent la relaxació de costums del clero, predicant l'austeritat i formant estudiants d'extracció social humil, que pogueren ser posteriorment sacerdots diocesans. En l'actualitat continua encara amb la seua activitat al carrer de les Barques de València. L'actual rector de la institució, don José Máximo, ens informa que a la relació de col·legials que es conserva al col·legi consta l'ingrés de Francisco Sanchis, d'Oliva, l'any 1704, i de l'alcoià Tomàs Barceló, l'any 1691.

22 APSR, Quinque Libri, 1701-1733.

23 J. CASTELL BOMBOÍ, *Sacerdotes y religiosos en Santa María la Mayor de Oliva (1362-1996)*, Hermandad Sacerdotal, Oliva, 1996, p. 57.

- qué titular del benifet de l'orgue a la parròquia de Santa Maria.
- Finalment, l'arribada el 5 de febrer de 1704 a la parròquia de Sant Roc d'un nou rector, el doctor Tomàs Barceló, que havia sigut col·legial de la Presentació.²⁴

Signatura del Dr. Francisco Sanchis.

La cosa certa és que l'estada al col·legi la va fer en qualitat de *familiar*, és a dir, no estava becat ni tenia els mateixos drets que els estudiants becaris d'acord amb els estatuts, i compensava els seus estudis, la manutenció i la residència amb els treballs per a la comunitat. En acabar la formació l'any 1710, abandona el col·legi doctorat en Sagrada Teologia²⁵ per a ocupar un benefici com a seté organista de l'església de Santa Maria d'Oliva.²⁶

Prengué possessió del benifet de l'orgue²⁷ el dia 20 de desembre del 1710, tot i que no fou admés ni se li donà residència definitivament fins al primer dia d'abril del 1713, quan va aprovar els exàmens.²⁸ Sembla que en un principi no s'aplicava a tocar l'orgue amb prou destresa i habilitat ("no sabía canto de órgano y práctica de él"), i que passat el temps, tot i saber-lo ja tocar "decentemente" i fer-ho "sin la menor contradicción del Reverendo Clero", que temps enrere –no ho oblidem– havia denunciat la seua incompetència musical, mai

24 J. M. DOMÍNGUEZ TORMO i F. PONS MONCHO, *Sant Roc d'Oliva. Apuntes históricos*, Junta Pro Primer Centenari de la Parròquia de Sant Roc, Oliva, 1989, pp. 134-144.

25 AHG, Protocol Notarial A864.

26 J. M. VIDAL PASTOR, "Órgano y organistas en Santa María de Oliva", dins *Almanaque de Las Provincias para 1934* (article signat a l'agost del 1933). També sobre aquest tema vid. J. F. PI APARICI, "José Maria Vidal Pastor i el món organístic a Oliva entre 1537-2005", dins *Cabdells*, núm. 5, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2008.

27 APSMO, *Manual de diferentes cosas*, f. 170. El benifet de l'orgue és un dels onze que crea la Butlla de Plebania, datada el 12 d'abril del 1549 (DDAA, *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, 1978, pp. 401-418).

28 Aquesta exclusió del Dr. Sanchis a rebre les distribucions i la residència de l'església assentà un precedent que el capítol de Santa Maria volgué que aprofitara com a norma "pera que ningun Beneficiat se admeta a les distribucions y residencia que no sia apte pera cumplir la obligació que demana la Butlla de la Plebania" (J. CASTELL BOMBOÍ, op. cit., p. 77).

ho va fer amb “aquella expedición y variedad dulce de los peritos y científicos en tal arte”. Per parlar pla i clar, de cap manera va arribar a ser un virtuós. Però curiosament ha estat l'organista que més temps ha fruit la possessió del benifet des que es funda amb motiu de la Butlla de Plebania; foren en total quasi seixanta-un anys, si comptem des del 1710 en què és destinat a Oliva fins a l'any de la seua mort, el 1771. I no podem dubtar que la seua professió de sacerdot i organista influirà en la posterior dedicació professional d'un dels fills del seu germà Josep, Vicente Sanchis Grifo, també organista i sacerdot beneficiat de l'església de Dénia.²⁹

La seua activitat professional discorre paral·lela a la construcció del temple nou de Santa Maria, la primera pedra del qual és col·locada el 29 de juny de l'any 1705 i s'obri al culte el dia primer d'abril del 1787, i aquesta situació de precarietat motivada per les obres acabarà afectant també l'orgue. Si ens atenem a les dates, sembla que en els primers temps el doctor Sanchis sonaria l'orgue construït pel mestre d'orgues Miguel Sanchis, segons acord del Consell del 4 d'agost de 1672. Però aquest orgue va quedar completament inutilitzat l'any 1745, segons conta al seu article José Maria Vidal Pastor:³⁰

Como todas las atenciones y créditos eran absorbidos por la fábrica del nuevo templo, no se ocupó nadie ya de la afinación ni se hizo recomposición alguna en el órgano de la antigua Iglesia, que quedó totalmente inutilizado en 1745, al ser derruida gran parte de la obra por amenazar ruina. Tan pronto fue abierto al culto el nuevo templo, se sintió la necesidad imprescindible de dotar a este de órgano adecuado [...].

Hem de suposar que fins a la construcció del nou (escriptura de contracte 15/03/1787)³¹ i per a poder satisfer les exigències del servei diví, la parròquia en disposaria també d'algun altre orgue, mòbil i de menors dimensions, que seria l'emprat per l'organista habitualment a partir de la desaparició del fix.

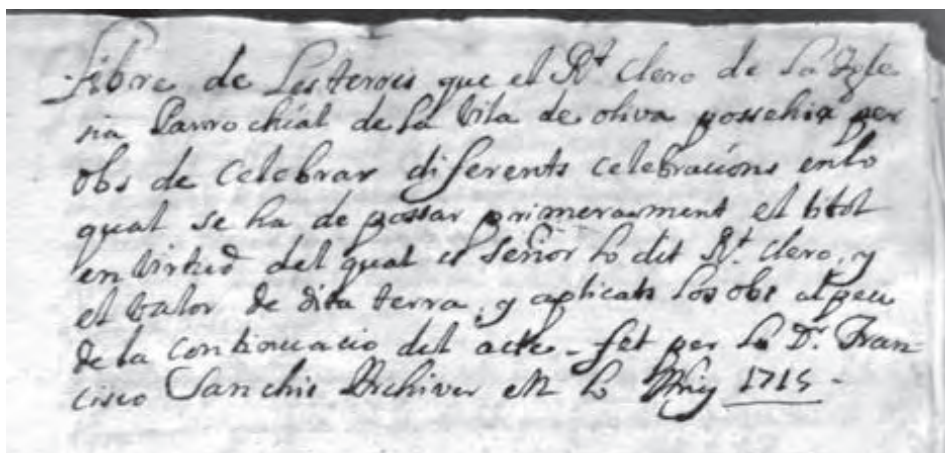
Al llarg de la seua vida com a religiós, va ocupar distints càrrecs a l'església de Santa Maria. Fou arxiver en 1713 i 1714, prior de la Confraria de la Sang

29 Vicente Sanchis Grifo fou sacerdot i organista (Arxiu Particular, Protocol Notarial Juan Antonio Igual 15/06/1749). També a *El llobarro* (F. PALAU DIEGO, Marina Alta, Pedreguer, 1983, p. 85) trobem la notícia següent: “La misa la cantó con la música Mn. Vicente Sanchis, presbítero admitido a pecas en esta Iglesia” (l'Assumpció de Dénia).

30 J. M. VIDAL PASTOR, op. cit., p. 397.

31 J. M. VIDAL PASTOR, op. cit., p. 398.

en dues etapes (del 1718 al 1721, i del 1734 al 1738), vicari de Cor en 1730³² i a partir de 1754 signa les actes com a degà dels beneficiats.³³ Però, entre les tasques pròpies derivades de la seua condició de sacerdot a Santa Maria, destaquen significativament les relacionades amb els assumptes econòmics: ocupa el càrrec de col·lector en 1720,³⁴ de racional en 1721, 1722 i 1725,³⁵ és síndic i procurador del Clero en diferents moments (1717-1720, 1723, 1729 i 1738)³⁶ i a més de tot açò, durant un període perllongat entre els anys 1714 i 1743, s'encarrega de confeccionar el llistat de les terres del clero de Santa Maria "per obs de celebrar diferents celebracions".

Encapçalament del Llibre de les Terres del Clero (APSMO).

Com podrem veure de seguida, el doctor Sanchis no viu tampoc alié a les xicotetes intrigues i misèries que somouen el món dels interessos eclesiàstics locals. En un cert moment el mateix Gregori Maians manifesta, als seus escrits, una opinió poc favorable davant una actuació del prevere, que es posiciona clarament a favor d'una postura contrària a la de l'erudit. D'aquesta manera, escriu en carta Maians a l'advocat valencià José Nebot el 8 de setembre del 1741:

32 M. MARTÍ I ASCÓ, "Sobre l'antiga confraria de la Sang", dins *Cabdells*, núm. 1, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 1999.

33 APSMO, *Manual de diferents coses*, f. 98.

34 AHG, Protocol Notarial A866.

35 J. CASTELL BOMBOÍ, op. cit., p. 76. Pego, Protocol Notarial Miguel Igual 2/09/1726.

36 AHG, Protocols Notarials, A864, A868, A872, A875.

Me acaban de decir que el Dr. Sanchis ha ido a essa Ciudad (València) a pedir al Vicario General que escribiese al Clero de Oliva, quitasse la Procura a Mossen José Borrás, porque es Capiscol. Esta tarde se ha juntado el Capítulo. No sé en qué parará. Todo es idea de Salelles para tener Síndico de su parte. Vmd. esté en esta advertencia para cualquier acontecimiento. Por estas i otras cosas importa adelantar el pleito. (A. MESTRE SANCHIS, *Epistolario IV Mayans y Nebot*, p. 469)

I torna a escriure-li, consumats els fets, el 9 d'octubre del mateix any:

El Doctor Sanchiz, aliado de Vicente Salelles (alias Piera) ha estado en essa Ciudad, i ha pedido al Vicario General que, por quanto Mossén Borrás era Capiscol i Síndico, mandasse al Clero de Oliva que le revocasse los poderes de Síndico. Assí se ha hecho, aviendo eligido a Mossén Juan Roger, buen clérigo, pero inhábil para el empleo. Por cuya causa ha acordado el Clero que sólo Vmd. esté enfermo o ausente, aboge el que Vmd. elija i no otro, i que el Procurador séale que Vmd. quiera i no otro. Esté Vmd. en esta advertencia por si acaso quieren jugar alguna arma falsa, pues en tal caso deberá Vmd. dar cuenta al Clero derechamente por la confianza que se hace de Vmd. (A. MESTRE SANCHIS, *Epistolario IV Mayans y Nebot*, p. 487)

Hem comprovat així com s'alia el doctor Sanchis amb Salelles, personatge emparentat amb Francisco Sancho, notari d'Oliva des del 1745 al 1790,³⁷ dos fills del qual ocuparan també benifets a Santa Maria. A Salelles i a Sancho els retrata Maians en un altre moment (17/06/1746), qualificant-los de ser “la gente mas maligna que ai en esta villa i en este reino”,³⁸ i en conseqüència fer-los costat, havia de suposar motiu d'enemistat oberta amb l'erudit.

b) El doctor Sanchis, propietari: Activitat econòmica

Però també podem considerar altres aspectes no relacionats amb la vida eclesiàstica, perquè el prevere Sanchis sembla interessat des de prompte per l'activitat econòmica derivada del cultiu de la terra, ocupació a la qual es dediquen tant son pare com els seus dos germans. Les referències més antigues que hem trobat són ja de la primera dècada d'estada a Oliva com a capellà:

³⁷ AHG, Protocols Notarials, de la signatura A878 fins a A896.

³⁸ A. MESTRE SANCHIS, *Epistolario II Mayans y Burriel*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, 1972, p. 281.

- De l'any 1713 és la primera, quan s'identifica terra de la seua propietat (vuit fanecades a la partida de la Bomba), que probablement provinga de l'herència familiar, perquè fita amb terres dels seus germans Batiste i Josep, totes tres amb unes dimensions semblants.³⁹
- La segona és del 1719, quan lloga al clero de Santa Maria durant quatre anys i a raó de nou lliures anuals, quatre fanecades a la partida de Patins, amb el compromís de cuidar els marges i cultivar la terra "a ús i costum de bon llaurador".⁴⁰

Passat el temps, arribarà a ser un propietari agrícola amb una considerable activitat negociadora i una elevada capacitat adquisitiva, com ho demostren els freqüents contractes privats de compravenda trobats als protocols notarials, i també a les disposicions testamentàries; aquests documents ens han permès confeccionar la relació següent de béns agrícoles i ramaders (Quadre 5) confirmats en algun moment de la seua propietat.⁴¹ (Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, 28/04/1771)

Quadre 5

Relació de béns agrícoles i ramaders

Propietat	Cultiu	Partida	Fanecades
Corral paridera (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)		Barri de les Fateres, al raval d'Oliva	
Casa, oratori, paridera, ramat de cabres, cavalls de treball i una considerable, però imprecisa, extensió de terra (des de Mostalla fins al Gallinera, i des del Carritxar fins a la fita amb els veïns per la part est) (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)	Garrofers, Figueres, Vinya	Marxucal	Extensió no definida. A les dates de 1876 i 1886, els hereus són propietaris en conjunt de ca. 36'5 hectàrees.

³⁹ AHG, Protocol Notarial A862.

⁴⁰ APSMO, *Llibre de les terres del clero*.

⁴¹ En negreta en destaquem les propietats que, en morir, transmet finalment als seus hereus.

Terra marjal amb sènia (AHG, Protocol Notarial A889 i A893)		Morer	10
Terra marjal (AHG, Protocol Notarial A887)		Morer	2
Terra (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)	Moreres	Envich	3
Terra (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)		Marjaletes	3
Terra secana (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)	Moreres	Bomba	8
Terra secana (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)	Oliveres	Camí de Pego	12
Terra secana (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)	Vinya	Camí de Pego Cambronar	9
Terra horta (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)		Camp de Mayans (Séquia Mitjana)	6
Terra horta (AHG, Protocol Notarial A889, Testament)		Camí de Gandia	9
Terra marjal (AHG, Protocol Notarial A886)		Terra Nova	5 + 1 quartó
Terra horta (AHG, Protocol Notarial A887)		Passadores o Camí de Piles	4
Terra (AHG, Protocol Notarial A887)		Ullal de les Moles	2
Terra (AHG, Protocol Notarial A887)		Ullal de les Moles	3 + 2 quartons + 20 canyes + 8 pams

Terra horta (AHG, Protocol Notarial A890)		Maricarrig	4 + 20 canyes
Marjal (Arxiu Particular, Protocol Notarial J. A. Igual 26/05/1748)		Burguera	5
Terra horta (Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, 1769)	Moreres	Rafalatar	12'5+10 canyes
Terra horta (Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, 1769)		Reg Nou	1'5
Terra (Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, 1770)		Envich	1 + 1 quartó
Terra horta (Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, 1771)		Reg Nou	1'5
TOTAL FANECADES (no inclòs el Marxucal)			102'5 + 1 quartó (= 50 canyes) + 8 pams

Com sabem, la fanecada de secà té uns preus notablement inferiors a la de regadiu i, així també, ho assenyalen els mateixos documents contemporanis, on és valorada molt més la segona que la primera. La comparació dels preus que paga per les terres adquirides el mateix prevere Sanchis (Quadre 6) ofereix uns resultats sobre el valor a l'època de la terra en aquest sentit irrefutables (indiquem entre parèntesi l'any d'adquisició), però les dades també posen en evidència el bon passar econòmic que fruïa el sacerdot:

Quadre 6

Preu de terra secana vs. regadiu

Terra de secà		Terra de regadiu	
Dimensions i partida	Lliures	Dimensions i partida	Lliures
20 fanecades al Marxucal (1739)	40	5 fanecades + 1 quartó a la Terra Nova (1756)	100
3 jornal ⁴² (= 18 fanecades) al Marxucal (1740)	40	4 fanecades al camí de les Passadores (1757)	200
12 fanecades al Marxucal (1756)	35	2 fanecades a l'ullal de les Moles (1757)	140
4 fanecades a la Carrasca (1770)	12	4 fanecades de marjal al Morer (1757)	200
		3 fanecades + 2 quarters + 20 canyes + 8 pams a l'ullal de les Moles (1758)	292
		4 fanecades i 20 canyes a Maricarrig (1765)	120
		12'5 fanecades i 10 canyes al Rafalatar (1769)	1000
		1'5 fanecades al Reg Nou (1769)	100
		1'5 fanecades al Reg Nou (1771)	100
TOTAL: 54 fanecades	127	TOTAL: 38 fanecades + 1 quartó + 50 canyes + 8 pams	2252

En aquest sentit i si seguim la descripció del terme d'Oliva que a l'últim terç del segle XVIII fa Cavanilles,⁴³ la terra secana no devia ser molt rendible,

42 És dispar l'equivalència del jornal en fanecades, i varia segons la font consultada. Seguim ara el que diu el Diccionari CVB a la definició del mot, que la situa entre quatre i sis fanecades per jornal, i per proximitat amb el preu en què són valorades les vint fanecades de l'any 1739, assignem una dimensió de sis fanecades/jornal.

43 A. J. CAVANILLES, op. cit., p. 147.

Pel que fa a l'activitat ramadera, ja hem vist abans, en parlar de la casa del Marxucal, com l'edifici disposava de paridera per a la cria d'animals i que el doctor Sanchis feia algun contracte per aconseguir dret de pas del seu ramat al Cavall Bernat; a més hem conegut com era propietari d'un altre corral al barri de les Fateres, al raval d'Oliva. D'igual manera, al llarg de la seua vida farà tractes per a la venda de bestiar equí (ases, mules, haques i cavalls) en companyia del seu germà Josep.⁴⁴ Aquesta activitat ramadera la manté fins al final de la seua vida, quan encara és propietari d'un ramat de 125 cabres, un altre de 110 ovelles i de dues mules que són inventariades al document de concòrdia i llegades a l'hereu amb motiu de la seua mort, l'any 1771.⁴⁵

A banda del ramat i la terra d'horta o de secà (dedicada al conreu de vinya, oliveres i garrofers com informen els documents), el cultiu de les moreres certifica la seua dedicació també a la producció i venda de seda, un dels productes importants dins l'activitat econòmica d'Oliva durant el segle XVIII:

[...] Francisco Llacer, cirujano, y Joseph Torres de Nicolás, labrador, vecinos que somos de esta villa de Oliva, [...] debemos al Dotor Francisco Sanchis, sacerdote vecino de dicha villa, presente a este otorgamiento y a quien su derecho representare la quantía de sesenta y nueve libras, diez sueldos y seis dineros, moneda de este reyno, procedidas del precio y valor de veinte y cinco libras y nueve onzas de seda pelo torcida, que nos ha vendido a razón de veinte y siete reales la libra [...]. (Arxiu Particular, Protocol Notarial Miguel Igual, Obligació, 4/11/1725)

Com en alguna ocasió la producció pròpia de fulles de morera no aconsegueix abastir les necessitats particulars, el sacerdot arriba a comprar-ne per a assegurar l'alimentació dels seus cucs, i així apareix expressat al document següent de compravenda:

Sépase por esta escritura como Yo Francisco Alemani [...] por tenor de la presente otorgo que vendo, i doi en venta al Doctor Francisco Sanchis, Presbítero vecino de esta dicha villa, que está presente, i esta escritura aceptante, veinte i quatro cargas de oja para criar gusanos de seda por precio de treinta i nueve libras [...] i me obligo a entregársela [...] en esta forma en la cosecha de seda o para haser la de el año que viene de mil setecientos cincuenta i cinco dose car-

44 Arxiu Particular, Protocol Notarial Juan Antonio Igual, 7/07/1750.

45 Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, Concòrdia dels hereus, 28/04/1771.

gas, i para criar los gusanos de la cosecha de el año mil setecientos cincuenta i seis, las restantes dose cargas. (AHG, Protocol Notarial A884, 8/07/1754)

Però a més del bestiar i les possessions rústiques, el prevere Sanchis manifesta al seu testament ser propietari de distints habitatges urbans, en concret es tracta de tres cases contigües situades al carrer de l'Hospital:

[...] **una casa de morada** sita en esta villa de Oliva en la calle apellidada de el Hospital, que linda en casa de Francisco Borrás, en otra casa pequeña mía propia, i en dicha calle [...]. **Otra casa pequeña** que poseo en esta dicha villa i calle confinante con la antes deslindada, i con la principal de mi habitación [...]. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament, 30/09/1762)

Carrer de l'Hospital, cases núm. 19 i 21.

[...] **la casa de mi morada** sita en la calle de el Hospital, confinante en dos calles públicas (de l'Hospital i Travessera), en casa de Don Pedro Pasqual por las espaldas, i en otra casa mía propia [...]. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament, 30/09/1762)

L'habitatge del Dr. Francisco Sanchis (en l'actualitat, correspon als núm. 15 i 17 del carrer de l'Hospital).

El mateix prevere Sanchis disposa que la casa principal on habita passe, igual que la resta de l'herència, al fill major mascle del seu germà Josep:

[...] con pauto i condicion que la casa de morada en que vivo (del carrer de l'Hospital), solo la tenga en usufruto (Josep Sanchis Franco), porque después de sus dias i los de su consorte ha de pasar a Bautista Sanchis, mi sobrino i su hijo, o a sus sucesores, i ha de seguir el mismo vínculo i llamamientos puestos en el legado hecho a Visente Sanchis, su hijo i mi sobrino, i ha de pasar la casa alajada conforme se halla. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament, 30/09/1762)

Durant les generacions següents i pràcticament fins a l'actualitat, hem pogut comprovar la continuïtat de residència al mateix carrer de l'Hospital de membres successius descendents de la família Sanchis.⁴⁶

En definitiva, pel conjunt de propietats tant rústiques com urbanes podem concloure que el doctor Sanchis arribà a assolir un estatus econòmic i social important, que també li permeté mantenir la família del seu germà Josep, com posteriorment veurem, actuar amb prodigalitat quan li semblà oportú, dotant amb diners i terra persones del seu servei en casar-se⁴⁷ o fer préstec de diners i tot.⁴⁸

c) La família del doctor Sanchis

Pel que fa a la seua família directa, tingué set germans, però únicament en van superar l'edat infantil dos, el seus germans Batiste⁴⁹ (mort en 21/07/1749) i Josep⁵⁰ (16/10/1696-5/03/1765). Batiste formarà família l'any 1708 casant-se amb l'alcoiana Vicenta Maria Barceló Ridaura, germana de l'aleshores rector de Sant Roc, Tomàs Barceló, i en morir aquesta tornarà a casar-se, ara amb Josepha Sanchis, de la qual suposem que era parent. A diferència dels seus

⁴⁶ Vid. nota 11.

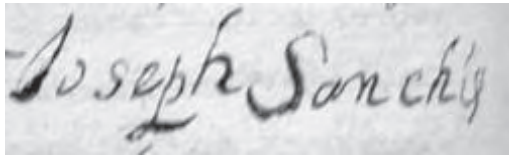
⁴⁷ Són els casos de Maria Marí que, amb data 16 de desembre del 1729, rebrà en usdefruit tres fanecades de terra marjal al camí de les Marjaletes per valor de trenta-sis lliures i divuit sous; o el cas posterior de Mariana León que, el 8 d'abril del 1738, serà dotada amb la propietat de dos jornals de terra a la séquia del Vedat i vint-i-tres lliures, quatre sous i sis diners en moneda. (AHG, Protocols Notarials A872 i A875, respectivament)

⁴⁸ A Miguel Canemàs, préstec de cent quatre lliures en monedes d'or. 21/11/1756 (AHG, Protocol Notarial A886). En altres ocasions, el préstec es presenta en forma de compravenda de terra a carta de gràcia que permet el retracte durant el temps acordat, el qual sovint va seguit del lloguer de la pròpia terra al prestatari (Arxiu Particular, Protocol Notarial d'Antonio Savall, 26/01/1769, 26/09/1769 i 18/05/1770). Finalment també fa "préstamos gratuitos": cent lliures al boticari Joseph Tecles o cinquanta lliures al Dr. Cristóbal Salelles. (Arxiu Particular, Protocol Notarial d'Antonio Savall, Concòrdia dels hereus, 28/04/1771)

⁴⁹ Quan es produeix la defunció de Maria Franco (10/10/1712), són marmessors els seus fills el Dr. Francisco Sanchis, subdiaca, i Batiste Sanchis (APSMO, Quinque libri, 1701-1733). Al testament de Batiste Sanchis Franco són designats marmessors els seus germans Francisco i Joseph. (Arxiu Particular, Protocol Notarial Juan Antonio Igual, 19/03/1749)

⁵⁰ APSR, Quinque libri, 1681-1700 i 1701-1733. Totes les partides de naixement dels germans Sanchis Franco, així com les defuncions dels cinc albats, estan inscrites a Sant Roc. Però no els dos casaments de son pare, Bautista Sanchis (H)ernandis, que es celebren a Santa Maria (amb Francisca Morera el dia 25/10/1673 i, en enviudar, amb Maria Franco el 2/02/1682). El cognom Sanchis no apareix documentat als Llibres de Batejats de Santa Maria, fins que no naixen alguns dels fills del seu germà Joseph i Rosa Grifo.

germans, Batiste manté sempre la residència al raval d'Oliva, concretament al carrer de Sant Antoni, i demana al seu testament ser soterrat a la capella del Crist de l'església de Sant Roc,⁵¹ una construcció de la qual el seu primer cunyat, el rector Barceló, havia estat un actiu promotor.⁵² Però la relació del doctor Sanchis amb Josep, el germà més jove, qui a partir de cert moment passa a viure a la vila, serà més estreta i important per al sacerdot, així com decisiva per a la posterior història de l'heretat del Marxucal.

Signatura de Josep Sanchis Franco.

Amb Josep i la família que aquest forma en casar-se amb Rosa Grifo Gisbert (30/07/1716),⁵³ filla del primer matrimoni d'un comerciant italià, concretament genovès, establert i casat a Oliva,⁵⁴ manté el prevere al llarg de tota la seua vida una relació íntima confirmada pels descendents, fins i tot quan els germans ja han mort, en afirmar que "[...] los dos dichos difuntos hermanos vivieron de comunión muchos años, [...] y debemos mantener entre madre e hijos (la paz y unión), cuyo ejemplo nos dieron los difuntos hermanos".⁵⁵ D'aquesta relació fraternal ambdues parts es beneficien. La família del germà troba acollida, protecció i frueix d'un nivell de vida que no podrien haver aconseguit els seus membres pels seus propis mitjans, com ells mateixos arriben a reconèixer:

51 Arxiu Particular, Protocol Notarial Juan Antonio Igual, 19/03/1749.

52 El rector Tomàs Barceló també manà al seu testament que, en morir (3/04/1733), fóra soterrat a la capella del Crist, sota la làpida amb la inscripció que el recorda: *Hic iacet Doctor Thomas Barcelo, huic capellae addictissimus* (Ací jau el Doctor Tomàs Barceló, d'aquesta capella devotíssim). (nota de l'autor)

53 APSMO, Quinque libri, 1701-1733.

54 "Juan Bautista Grifo, de nación Ginovés, mercader, vecino de dicha villa [...] en presencia y asistencia de Jacinta Riera, viuda del dicho difunto Juan Bautista Grifo, y de Joseph Sanchis, marido y más conjunta persona de Rosa Grifo [...]" (Arxiu Particular, Protocol Notarial Miguel Igual, 25/05/1725 i 1/06/1725)

55 Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall, Concòrdia dels hereus, 28/04/1771.

Así conociendo nosotros (la familia Sanchis Grifo) que no podemos mantenernos con desensia si nos falta su compañía (del Dr. Sanchis), porque de nuestros bienes en manera alguna podemos alimentarnos, [...] cedemos a favor de el dicho Dr. Francisco Sanchis, Presbítero, el usufruto de todos nuestros bienes con la condición de que buenos i enfermos nos haia de mantener, vestir i calzar de todo lo necesario, como asta este dia lo ha hecho [...] porque nuestra aplicación i vigilancia en el trabajo i cuidados caseros ni nuestras rentas pueden ser capaces de adquirir ni aun de mantenernos [...]. (AHG, Protocol Notarial A890, 7/09/1766)

Una protecció i ajuda que també arriba a l'extrem de pagar qualsevol tipus de despeses familiars, fins i tot el dot dels nebots que prenen estat (matrimoni o sacerdocí) o completar la legítima de les nebodes casades, quan mor el seu germà Josep:

Yo el dicho Dotor Francisco Sanchis por el mucho cariño a las dichas Rosa i Theresa Sanchis mis sobrinas con donación pura, perfeta e irrevocable, para después de mis días les mando la quantia de sesenta libras moneda corriente a cada una, las que de vera entregar mi heredero, seguida mi muerte, sin menos cabo alguno. Y Yo dicho Dr. Francisco Sanchis i Rosa Grifo nos obligamos a dar i pagar a las dichas Rosa i Theresa Sanchis en el día veinte i sinco de Diciembre de este año a saber, a la dicha Rosa las ciento cuarenta i una libras trese sueldos i sinco dineros, i a la dicha Theresa las cien libras que para completar sus legítimas i derechos les faltan según dicho queda [...]. (AHG, Protocol Notarial A890, 7/09/1766)

[...] (El Dr. Francisco Sanchis) al arrimo de dicho su hermano (Josep Sanchis) nos a criado con la mayor desensia i asistencia, dotado a los que han tomado estado, i para haserlo conmigo, dicho M(osé)n V(icen)te Sanchis, dotó a la Iglesia de Denia con nueve cientos pesos para que pudiera lograr título para ordenarme, i otras muchas cosas que por todos sus sobrinos, hijos de dicho su hermano, nuestro padre, tiene hechas, beneficios que en jamás podrá pagársele, [...]. (AHG, Protocol Notarial A890, 7/09/1766)

A canvi, el doctor Sanchis troba en el seu germà Josep un procurador fidel de les seues propietats, el valor de les quals sembla que li ha ajudat a créixer.

[...] al tiempo de el matrimonio de el dicho Joseph Sanchis i Rosa Grifo [...] seguidamente se acogieron a la compañía de el dicho Dr. Francisco Sanchis presbítero, viviendo con él con fraternal unión; siendo despótico el dicho nuestro tío en el gasto, i dicho nuestro padre i marido respectivamente en el manejo i cuidado de las tierras i sus rentas dando este legítima cuenta a su hermano [...]. (AHG, Protocol Notarial A890, 7/09/1766)

L'any 1765 la mort de Josep, que havia de rebre l'usdefruit d'algunes propietats segons un primer testament del sacerdot, l'obligarà a canviar les condicions. També a conseqüència d'aquesta mort, es produiran certes desavinences derivades d'algunes exigències econòmiques per part de les nebodes casades, Rosa i Teresa Sanchis, la qual cosa alterarà la pau familiar, i modificarà l'actitud de l'oncle, que esdevindrà molt estricta en les seues condicions:

[...] el Dr. Francisco Sanchis Presbítero, nuestro cuñado i tío respectivamente escarmentado de que por haver admitido a su compañía a Joseph Sanchis, labrador, su hermano, después de su muerte se ha pretendido por algunos de sus herederos tocarles parte de los bienes lucrados mientras que vivieron juntos, i en efeto informado de que por ley podían los herederos alcanzarlo [...] se ha visto obligado para evitar pleytos convenirse con dos de sus sobrinas, Rosa i Teresa Sanchis, i conmigo Rosa Grifo, con escritura ante el presente escribano en el día de ayer siete de los corrientes; ha determinado separarse de nosotros para quitar toda ocasión de pretensiones en lo sucesivo. (AHG, Protocol Notarial A890, 7/09/1766)

Arran d'aquest succeït, el Dr. Sanchis fa un nou testament, el tercer i últim, ara davant del notari Antonio Savall, dos anys abans de morir, el 2 de juny del 1769.⁵⁶ En aquest últim testament, queda nítidament definida la voluntat del testador de “fundar un vínculo y fideicomiso perpétuo con las vocaciones substitutiones y condiciones que expresaré, de todas las casas y demás bienes raíces, [...] del debitorio y censo [...], y demás bienes muebles; cuyas fundaciones quiero igualmente tengan fuerza de tales en propiedad, declarando como declaro que no entiendo llamar para que me sucedan en el vínculo, ni quiero se tengan por llamados aquellos que no las cumplieren y los que las desprecia- ren es mi ánimo se tengan por excluidos, y preteridos en el vínculo”.

⁵⁶ Arxiu Particular, Protocol Notarial del notari Antonio Savall, 1769.

Dels nou fulls que integren el document, tres i mig estan dedicats completament a explicar fil per randa totes les condicions i supòsits possibles, per tal que d'aquesta manera les propietats i béns de l'herència queden vinculats exclusivament a la línia successòria masculina, preferentment la primogènita, i advertir els possibles hereus sobre els béns “que en ningún tiempo ni por título alguno se puedan ceder ni renunciar en todo ni en parte, vender, permutar, ni en otra forma enajenar, ni hipotecar, ni sujetar a censo ni arrendar por largo tiempo, amb la clara intenció que el cos hereditari es mantinga unit amb el pas del temps por conservar la memoria de mi linaje, y para que los bienes no salgan de él”. Es redacta així el document de manera que no deixi cabuda mai a una herència per la línia femenina, i que arribat el cas, quan s'hi puguin haver esgotat en un hipotètic futur totes les possibles línies hereditàries masculines, els béns passen finalment a propietat del clero de Santa Maria perquè de les rendes o del producte de la seua venda “celebre misas rezadas por mi alma, y de los míos, limosna de cinco sueldos cada una”. Així sembla ser entés pels nebots i el primer hereu del vicle, Bautista Sanchis Grifo, els quals ho reconeixen i accepten al document de concòrdia que subscriuen el 28 d'abril del 1771, poc després d'haver-se produït la mort del sacerdot:

Otrosí, tenemos presente que el dicho Doctor Francisco Sanchis fundó el vínculo de las dichas tres casas, casa y heredad del Marchucal, pedazos de tierra del Camino de Gandía, del Campo de Mayans, la marjal del Morer, la otra del les Marchaletes, la tierra del Envich, la de la Bomba, dos censos que arriba va deslindado. Cuyo vínculo ratificamos y aprobamos, queriendo como queremos se cumpla y observe cuanto previene y manda el difunto nuestro tío en su citado testamento, y si algún día, tuviésemos a los citados bienes vinculados en cualquier modo que sea, nos apartamos de él, y los cedemos en el poseedor del vínculo para que siga y tenga los mismos llamamientos, capítulos y circunstancias a que le sujeta dicho nuestro tío y cuñado respective, sin que nos quede derecho alguno a poder mover cuestión alguna sobre ellos por razón de ganancias ni cualesquiera otros.

Otrosí, tenemos presente que el dicho Francisco Sanchis nombró por su único y universal heredero a mí, dicho Bautista Sanchis, y primer llamado al citado vínculo, [...]. (Arxiu Particular, Protocol Notarial Antonio Savall)

Però com podem comprovar més endavant, aquestes intencions i últimes voluntats del doctor Sanchis tindran una vida realment efímera i no arribaran

més enllà de la segona transmissió hereditària. De tota manera, sí que podem confirmar que la línia successòria que s'enceta amb el matrimoni de Josep Sanchis i Rosa Grifo és la que mantindrà la propietat de la casa del Marxucal, almenys en part, fins a arribar a l'actualitat.

A la seua mort, succeïda el dia 27 d'abril del 1771, el doctor Sanchis fou soterrat a l'interior del panteó de l'església de Santa Maria, amb assistència de tot el clero de Santa Maria, capa i creu, i també del rector de Sant Roc amb capa i creu, d'acord amb el que diu la inscripció de soterrament⁵⁷, i suposem que abillat el seu cos amb “los ornamentos y vestiduras sacerdotales que se acostumbra”, introduït dins d'un “ataúd enlutado”, i dut “con la Pompa acostumbrada”, si van ser complides les seues últimes disposicions testamentàries del 1769.

EL COGNOM SANCHIS A OLIVA⁵⁸

Una conseqüència de la recerca d'informació sobre els avantpassats i descendents del doctor Sanchis ha estat comprovar com el cognom Sanchis, tot i ser de freqüència important i habitual entre la població contemporània d'Oлива, no sempre fou així.

Per les seues característiques, aquest cognom és d'origen patronímic; deriva del nom propi *Sancho* (en valencià Sanxo) a partir de la forma *Sánchez*, que s'introdueix progressivament al territori valencià a partir del s. XIII amb motiu de la conquesta i la consegüent repoblació de les terres amb persones procedents de territoris com Aragó, Catalunya i Castella. La forma *Sanchis* (també en la variant *Sanchiz*, que cal pronunciar sempre com la forma primera, amb accent prosòdic sobre la /a/ i sibilació de la /z/ final) és una adaptació valenciana de l'original castellà i aragonés.

No hem detectat la presència del cognom als arxius parroquials d'Oлива abans del segle XVII, i dissortadament la desaparició de l'arxiu municipal no facilita la tasca. Però la realitat és que a partir de mitjan aqueix segle, comencem a trobar-lo d'una manera cada vegada més freqüent als documents, primerament a la parròquia de Sant Roc, al raval, des d'on passa després als de Santa Maria,

57 La transcripció del document conservat a l'APSMO la trobem a J. F. PI APARICI, “José Maria Vidal Pastor i el món organístic a Oliva entre 1537-2005”, dins *Cabdells*, núm. 5, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2008.

58 Algunes de les dades referents a Fornà, li les devem i agraïm a l'historiador Salvador Alemany Garcia i al seu treball d'investigació encara inèdit sobre l'Atzúbia i Fornà. La resta de dades provenen dels arxius parroquials de Santa Maria i Sant Roc d'Oлива, i de Santa Caterina de Cabdet (Albacete).

és a dir, a la vila. A partir de la documentació consultada, podem afirmar que, des de bell principi, pràcticament la totalitat de les persones que duen el cognom pertanyen a la mateixa branca familiar i són avantpassats del Dr. Francisco Sanchis Franco, propietari de la casa del Marxucal i objecte del nostre estudi.

La raó indiscutible que explica la seua aparició en aquestes dates primeres del segle XVII està fonamentada en les conseqüències de l'expulsió dels moriscos l'any 1609 i la crida posterior al repoblament del territori feta pel virrei de València, el Marqués de Caracena; una crida afavorida a la nostra zona pel comte-duc d'Oliva-Gandia, que en veure perillar els seus ingressos a conseqüència del despoblament de les terres, fomenta la immigració fins i tot d'oriünds mallorquins, que s'estableixen a viure als territoris del comtat-ducat, entre els quals en trobem també alguns vivint a Oliva:

A 8 d'abril de 1611 batejí jo Joseph de Celada un fill de Gabriel Serra, mallorquí teixidor, i de Joana conjuges. Foren compares Baltasar Vidal, canterer mallorquí, i la muller de Beltran Martínes. Posaren-li nom Joseph Simó. (APSR, Quinque libri)

Però pel que fa al cognom Sanchis, la nostra recerca d'informació ens duu curiosament no a Oliva, sinó al lloc pròxim de Forna, on localitzem a la segona dècada del segle XVII un repoblador fornaler amb aquest cognom i de nom Bertomeu, el qual rep casa i terra per a establir-s'hi en dos moments diferents (1611 i 1616), segons el que certifiquen les cartes pobles d'aqueixos respectius anys. Bertomeu Sanchis és natural de Cabdet,⁵⁹ vila pròxima a Villena que per aquelles dates rebia el títol de Clau del Regne per ser frontera amb les terres castellanes, tot i que actualment pertany a Albacete, i així el seu origen s'especifica a la inscripció posterior del matrimoni del seu fill Josep, celebrat a Oliva:

[...] desposí per paraules de present a Jusep Sanchis llaurador, fill de Bertomeu Sanchis i de Catalina Requena, naturals de la vila de Capdet, habitants en lo lloch de Forna, i a Nofra Gisbert, donzella, filla de Berhomeu Gisbert i de

59 Alguns dels nous pobladors de Forna són també d'origen mallorquí, altres procedeixen de terres del propi regne. Segons l'esmentat estudi d'Alemany Garcia i com hem pogut confirmar en la documentació consultada, el repoblador Sanchis pertany a aquest últim grup d'origen, perquè prové de Cabdet i és una de les excepcions que confirma la norma d'allò que diu Camarena en parlar dels pobladors de les terres saforenques: "[...] la mayor parte de los repobladores fueron de la propia comarca y en vez de repoblación haríamos mejor en llamarle redistribución" (J. CAMARENA MAHIQUES, "De la historia de Oliva y Rebollet", dins *Iniciación a la historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, 1978, p. 201).

Jerónima Muñoz, naturals i habitants en lo arrabal de la vila de Oliva [...].
(APSR, Quinke libri, 11/06/1624)

Pels mateixos temps (1611), al raval d'Oliva s'inscriu amb data 22 de gener el bateig d'Antoni Vicent Sanchis, fill d'Antoni Sanchis i Magdalena Català. Casualitat? Potser sí, perquè no hem trobat referències posteriors d'aquestes persones, però de tota manera prompte el cognom es farà habitual entre la població del raval, i precisament relacionat amb Bertomeu Sanchis (amb molta probabilitat el mateix Sanchis de Forna "teixidor de llenç", que citen altres documents de Sant Roc).⁶⁰

La confrontació d'aquestes informacions amb els documents de l'Arxiu Parroquial de l'església de Santa Caterina de Cabdet⁶¹ ens ha permès confirmar les dades apuntades pels documents de Sant Roc:

- En primer lloc s'hi evidencia que el cognom *Sánchez* té una alta freqüència d'aparició entre la població d'aqueixa localitat durant els segles xvi i xvii.
- A més ens certifica l'existència concreta de Bartolomé Sánchez Çafontes, fill del notari Ginés Sánchez i nascut a Cabdet el 22 de juliol del 1559, que es va casar en primeres nocces amb Catalina Requena (11/02/1598), de la qual tingué almenys quatre fills (Ginés, Josep, Àngela i Catherina). Posteriorment es casà amb Beatriz Ramón (1/02/1606) i el matrimoni tingué ara dos fills, Diego i Felipa. De tots ells amb seguretat es posen a viure a Forna a partir de 1611 el pare, Bertomeu, que probablement mor a Forna, i els fills Josep (Cabdet, 26/01/1600–Oliva, 29/04/1686), Diego (Cabdet, 1/05/1607–Oliva, 23/01/1683) i Felipa (Cabdet, 30/04/1610–Oliva, 22/03/1684)
- Finalment, també hi queda palès que el canvi de la forma del cognom Sánchez a Sanchis es produeix en passar a viure a Forna i Oliva els seus portadors i no amb anterioritat.

Com hem pogut conèixer abans gràcies a la inscripció de matrimoni, un dels fills de Bertomeu, Josep Sanchis Requena, es casa amb Nofra Gisbert, habitadora del raval, el dia 11 d'octubre del 1624 i s'hi posen a viure, perquè als llibres parroquials de Sant Roc s'anoten les onze inscripcions de bateig i una d'albat, totes de fills del matrimoni nascuts entre 1626 i 1653.

⁶⁰ J. M. DOMÍNGUEZ TORMO i F. PONS MONCHO, op. cit., p. 624.

⁶¹ Els Quinke libri de l'església de Santa Caterina de Cabdet poden consultar-se a Internet, a la pàgina web en anglès de l'església mormona *Family search*, sobre genealogia: <https://www.familysearch.org/>.

Un segon fill de Bertomeu, Diego Sanchis Ramón, es casa amb una altra resident del raval, Caterina (H)ernandis, el 15 de març del 1635, però a diferència de l'anterior Diego continua vivint a Forna on l'any 1646 apareix inclòs al cens amb el càrrec de Justicia i on suposem que naixen també els seus fills.⁶² De tota manera el trasllat de residència a Oliva d'aquesta branca de la família és qüestió de temps, perquè si seguim el fil de les possibles relacions i identitats al raval d'Oliva a partir de la segona meitat del segle XVII, trobem d'una banda que tots dos, Diego i Caterina, quan moren són soterrats al convent del Pi d'Oliva (23 de gener del 1683 i 15 d'abril del 1690 respectivament); i d'altra banda comprovem també que alguns fills d'aquest matrimoni resideixen ja a Oliva en aquesta època:

- Juà mor pobre i és soterrat a Sant Roc (1/03/1668).
- Maria es casa amb Lluís Morera Vilella a Sant Roc l'any 1678.
- Bertomeu està casat amb Precilda Carbó de Sant Roc (5/02/1668).
- Batiste, que es casa en primeres noces amb Francisca Morera Vilella a Santa Maria, a la vila d'Oliva (25/10/1673) i, posteriorment en haver enviudat, amb Maria Franco Garcia, també veïna de la vila (2/02/1682).

Amb el temps, d'aquest segon matrimoni de Batiste Sanchis (H)ernandis naixerà no solament el Dr. Francisco Sanchis Franco, sinó també els seus germans Batiste, que continuarà vivint al raval, i Josep, que a partir de cert moment deixa el raval i passa amb la seua família a viure a la vila en companyia del seu germà sacerdot, com hem pogut veure abans.

En conclusió i sense descartar la possible arribada posterior de nous forasters portadors del cognom, podem afirmar que seran els descendents de la nissaga familiar fundada a final del segle XVI pel cabdetà Bertomeu Sanchis, la que s'encarregarà de disseminar el cognom Sanchis i fer-lo freqüent a Oliva en aquests primers temps.

A continuació, i a partir de les dades que ens ofereix la documentació consultada, presentem un esquema orientatiu de la situació del cognom durant el segle XVII a Oliva (Quadre 7).⁶³

62 A la inscripció del matrimoni entre Batiste Sanchis (H)ernandis, fill de Diego, i Francisca Morera (25/10/1673) s'assenyala que a més de les amonestacions fetes a les parròquies de Santa Maria (residència de la núvia) i de Sant Roc (residència del nuvi), també s'hi afegeix una "relacio de Mo(ssen) Ambros Yvañes, Retor de la Parrochial de Forna, despachat en 16 de octubre del present año". Com hem comentat abans, suposem que Batiste Sanchis havia nascut a Forna, així que calia l'informe rectoral de bateig, preceptiu per al casament.

63 Per motius obvis hem destacat en negreta la branca familiar que arriba fins al Dr. Francisco Sanchis Franco.

Quadre 7

El cognom Sanchis a Oliva durant el s. XVII

El cognom Sanchis a Oliva durant el segle XVII			
Bertomeu Sanchis Çafontes i Catalina Requena (Boda, 11/02/1598 a Cabdet). Bertomeu Sanchis Çafontes i Beatriz Ramón (Boda, 11/02/1606 a Cabdet). Natural de Cabdet i habitador del lloc de Fornas des de 1611.			
Josep Sanchis Requena i Nofra Gisbert (Boda, 11/10/1624) Fills: Josep Bertomeu Sanchis Gisbert (Bateig, 6/02/1626) Josepa Lleonarda S. G. (Bateig, 14/03/1633) Josepa Jacinta S. G. (Bateig, 24/05/1636) Vicenta Laura S. G. (Bateig, 21/12/1638) Josep Vicent Pasqual Bonaventura S. G. (Bateig, 1/04/1641) Gerònima Clara Francisca S. G. (Bateig, 4/10/1643) Francesc Geroni Bonaventura S. G. (Bateig, 1/01/1646) Joan Antoni Roch S. G. (Bateig, 26/08/1648) bessó Agustí Roch Senen S. G. (Bateig, 26/08/1648) bessó Antoni Roch Sebastià S. G. (Bateig, 13/12/1649) Albat, fill de Josep Sanchis (Mort, 27/12/1652) Agnes Maria Francisca S. G. (Bateig, 20/06/1653)	Diego Sanchis Ramón i Caterina (H)ernandis (Boda, 15/03/1635)		
	Bertomeu Sanchis H. i Precilda Carbó (Boda, 5/02/1658) Fills: Catalina Ana S. C. (Bateig, 3/09/1672) Ana Maria S. C. (Bateig, 28/12/1674) Laura S. C. (confirmada, 28/06/1673)	Maria Sanchis H. i Lluís Morera (Boda, 11/01/1678) Fills: Perden el cognom	Bautista Sanchis H. i Francisca Morera (Boda, 25/10/1673) Fills?
		<i>Jua</i> Sanchis H. Mor (sense fills?) (1/03/1668)	Bautista Sanchis H. i Maria Franco (Boda, 2/02/1682) Fills: Francisco S. F., prevere Bautista S. F. Josep S. F. (la resta de fills moren en edat infantil)

LA CAPELLA DE SANT TOMÀS DE VILANOVA

Coneguts ja el propietari i l'origen de la seua família, tornem ara a l'heretat del Marxucal que amaga també altres sorpreses. Les notícies dels documents permeten assegurar que la construcció de la casa ha de ser anterior al 1738, quan una de les seues habitacions es transforma en capella dedicada a Sant Tomàs de Vilanova, en ser beneïda el dia 5 de març.⁶⁴ Pocs anys després és inspeccionada durant la visita pastoral del 1744 i també en les posteriors visites del 1757, 1769, 1775, 1790, 1799, 1808 i 1820,⁶⁵ inventariant-se l'edificació com a ermita, unes vegades, i oratori públic, d'altres. Aquesta referència torna a aparèixer també a l'informe que l'any 1790 l'aleshores plebà Antoni Ruis Albero envia a l'arquebisbe de València, Antonio Fabián y Fuero, en compliment de l'encomanda que aquest prèviament li havia fet. L'informe⁶⁶ forma part d'un document més ampli, encarregat a l'arquebisbe pel comte de Floridablanca, José Moñino, i que pretenia donar una visió exacta, pròpia de la mentalitat il·lustrada, de la situació de les terres valencianes des del punt de vista de la divisió eclesiàstica i on apareix recollida la cita següent en parlar de la partida del Marxucal:

Capilla de la heredad de Sanchis con invocación de Santo Tomás de Villanueva.

Tornem a trobar ara, com veiem, els tres elements relacionats: la partida del Marxucal; la casa, ara amb una capella dedicada a Sant Tomàs de Vilanova; i com a propietaris, els hereus del doctor Sanchis. En passar alguns anys una nova referència ens arriba de la mà de la relació de santuaris de la parròquia que, amb data 10 d'agost del 1803, i per a satisfer les exigències d'una investigació fiscal de caràcter reial, fa el prevere arxiver Francisco Cañamás Franquesa, el qual identifica a la zona un "oratorio público de Santo Thomas de Villanueva", propietat de Bautista Sanchiz (sic).⁶⁷

Però sens dubte la cita contemporània més interessant en aquest sentit i que ens ajuda a completar la nostra recerca d'informació és la procedent del

⁶⁴ APSMO, *Manual de diferentes cosas*, f. 73.

⁶⁵ APSMO, Llibre de Visita Pastoral, III-11, III-12, III-13, III-14, III-15, III-16, III-17 i III-18.

⁶⁶ J. IVARS CERVERA, "Notícies sobre Oliva a l'Informe de l'Arquebisbe Fabián y Fuero (1791)", dins *Programa de les Festes del Rebollat*, Junta de Festers, Oliva, 2004.

⁶⁷ J. CASTELL BOMBOÍ, op. cit., p. 136.

*Manual de diferents coses*⁶⁸ (document inèdit conservat a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria) i signada per l'arxiver Francisco Salelles, que passem a transcriure literalment:

Dimecres 5 de mars 1738 el Dr. Dn. Geroni Pasqual Pleba de la present esglesia major de Oliva tenint comició especial de D. Pere Antoni de Arenaza y Garate per lo Yllm i Revm Sr. Don Andreu de Orbe y Larreategui Arquebisbe de Valencia, Governador y Vicari general de este Arquebisbat dada en 11 de Janer de dit any, dona la benedicció a un Hermitori fundat en lo terme de esta dita Vila partida de Marchucal so invocació de S. Thomas de Vilanova Arquebisbe que fonch de Valencia: lo visita y trobant estar decent ab ornaments molt bons pera celebrar, es digue la primera misa y pera que ne hatja memoria en lo esdevenidor, ho continue en este libre de Memories en 6 de dit mes y any.

Sant Tomàs de Vilanova.

El perquè d'una capella dedicada a Sant Tomàs de Vilanova, un sacerdot agustí que fou bisbe de València des del 1544 fins la seua mort l'any 1555, cal buscar-lo lògicament en el fet ja esmentat d'haver estat el doctor Sanchis seminarista del col·legi de la Presentació, institució fundada per aquest bisbe.⁶⁹

⁶⁸ APSMO, *Manual de diferents coses*, f. 73.

⁶⁹ Vid. nota 18.

Sembla també que la figura del sant i la institució marquen durant tota la seua vida al prevere, perquè a les disposicions testamentàries del 1762, no se n'oblida i mana el següent:⁷⁰

[...] Tomo de mis Bienes por mi Alma Cien libras moneda corriente las quales es mi voluntad se entreguen al Reverendo Clero de Santa María la Maior de esta villa para que puestas en parte segura de la anual renta de ellas se celebren misas resadas de a quatro sueldos de limosna en la octava del Padre Santo Thomas de Villanueva perpetuamente. [...] Assí mesmo tomo de mis bienes por mi Alma i demás fieles difuntos la quantía de Cien libras moneda corriente, la que también deveran entregarse al mesmo Reverendo Clero, para que puestas en parte tuta de la anual renta de ellas perpetuamente se selebre una dobla Cantada en el día de mi Padre i Señor Santo Thomás de Villanueva [...]. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament, 30/09/1762)

Però a quin indret de la casa es trobava la capella? Ja hem dit a l'inici de la nostra exposició i en parlar de la finestra enreixada de la part sud de la façana, que sobre ella es pot observar encara una marca en forma de creu. És aquesta, en les seues dimensions, una finestra prou més gran que les altres, a més de tenir una reixa distinta a les que llueixen la resta de finestres de la casa. A l'interior la finestra fa llum a una habitació, d'on l'any 1997 va ser retirat per tècnics del Servei Arqueològic Municipal un paviment de ceràmica del segle XVIII, que pot contemplar-se hui restaurat al Museu Arqueològic local, cedit aleshores pels propietaris d'aquella part de l'edifici, la família Gregori-Orellana.⁷¹ Podem així considerar plausible la hipòtesi que fa d'aquesta sala l'antiga capella-oratori-ermita que citen els documents. La creu assenyalava des de l'exterior als vianants el lloc que ocupava la capella, i a més reforça aquesta tesi, com confirmen els informes tècnics, el fet que els motius decoratius del paviment són semblants als d'altres espais religiosos contemporanis: el conjunt

70 Aquesta actitud d'agraïment també s'observa en el doctor Tomàs Barceló, rector de Sant Roc, que al seu testament mana un cens perpetu, lligat a la propietat d'una marjal, "[...] de deu sous pera una misa cantada en lo dia 18 de setembre, dia del Señor Thomás de Villa-nova, y altres deu pera altra misa cantada en el dia 21 de Nohembre dia de la Presentació [...]". (J. M. DOMÍNGUEZ TORMO i F. PONS MONCHO, op. cit., p. 146).

71 Al document que certifica l'ingrés del paviment al Museu Arqueològic d'Oliva, amb data de 12 de juny de 1997 (registre d'eixida núm. 04679) es fa una descripció detallada dels 334 taulells ceràmics que componen el paviment, el seu tipus i disposició, i les dimensions de l'estança (13,15 m²).

ceràmic del transagrari de la capella del Crist de Sant Roc d'Oliva, construïda entre els anys 1725 i 1749, i la sanefa de rajoles ceràmiques de l'ermita de Sant Gil, a Manuel, datada entre 1730 i 1740.⁷²

Creu sobre la finestra de l'oratori.

Paviment de l'habitació oratori (Museu Arqueològic d'Oliva).

La preocupació pel manteniment i l'adequada cura de l'espai religiós s'observa a les referències que fan els distints documents. El més significatiu és el que apareix a la visita pastoral de 1757, quan el visitador fa una advertència

⁷² Agraïm la informació de Vicent Burguera, arqueòleg municipal d'Oliva. També apareix la informació a la premsa del moment: *Las Provincias* (9/07/97) i *Levante* (9/07/97).

especial “a los inquilinos de la sobredicha Casa, (para que) procurasen con el mayor cuidado tener cerrada siempre la Puerta de dicho Oratorio, que sale al Campo, para asegurar la custodia de los ornamentos, y evitar las irreverencias, que de lo contrario podría seguirse”.⁷³ Però també és objecte de la preocupació del mateix sacerdot, que estableix disposicions sobre el manteniment adequat de l'espai i els ornaments fins i tot al seu testament de 1762, quan llega l'usudefruit de la finca al seu nebot, el també organista Vicente Sanchis Grifo, fill del seu germà Josep i beneficiat de la parròquia de l'Assumpció a Dénia:

[...] Mando, deajo, i lego a Visente Sanchis, hijo de mi hermano, el usufruto de una heredad que tengo i poseo en término de esta Villa de Oliva en la partida de el Marchucal con el oratorio, Casa i [...] con la obligación de mantener los ornamentos i todo lo demás en el estado que se halla [...]. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament, 30/09/1762)

Pel que fa als ornaments religiosos, una única mancança es detecta a la visita pastoral del 1769, dos anys abans de la mort del sacerdot, i es demana que siga solucionada:

[...] el referido Dotor Francisco Sanchis Presbítero, hizo relación de estar (el oratorio) con toda decencia, para celebrar en su Altar, el sacrosanto sacrificio de la Misa, a excepción de poner en él, quando se celebra la Ymagen del santo crucifixo [...]. (APSMO, Llibre de Visita Pastoral, 1769, III-13)

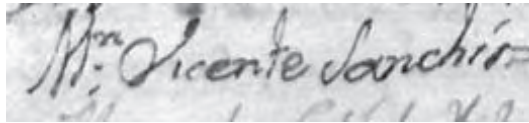
De tota manera, a la visita següent del 1775 continua denunciant-s'hi l'absència del crucifix, encara que s'hi adverteix una creu, probablement la que a l'exterior de l'edifici assenyalava el lloc de la capella.⁷⁴

Visitó su señoría el Oratorio público de dicho Santo Thomas de Villanueva y halló estava con la devida desencia para la celebración del Santo Sacrificio en que solo falta Crucifixo, no obstante haverlo mandado la visita pasada el que se deberá poner aunque advertimos cruz. (APSMO, Llibre de Visita Pastoral, 1775, III-14)

⁷³ APSMO, Visita Pastoral, 1757, III-12.

⁷⁴ Notícies orals informen que hi havia incorporada a la façana de la casa una creu, que va desaparèixer durant l'època de la guerra de 1936-39. Arrancada la creu, hi quedà com a testimoni la marca sobre la façana. (nota de l'autor)

No hem pogut esbrinar amb certesa fins quan l'espai manté les seues funcions com a oratori, tot i que l'última referència documental que hem trobat correspon a la visita pastoral de 1820, quan encara s'assenyala la seua existència indicant que "está decente y tiene ornamentos",⁷⁵ però ens permetem aventurar la hipòtesi següent: almenys dos parents pròxims del doctor Sanchis van ser també capellans, d'una banda l'esmentat nebot, Vicente Sanchis Grifo,⁷⁶ com sabem, organista i beneficiat a Dénia, usufructuari de l'heretat del Marxucal en un primer testament, que va morir el 8 d'agost del 1811 i demanà ser soterrat a la parròquia de Sant Roc; i d'altra, Francisco Sanchis Colubi,⁷⁷ fill de Bautista Sanchis Grifo, germà de l'anterior capellà i hereu final de totes les propietats del doctor Sanchis segons les disposicions testamentàries. No sembla il·lògic suposar que el prevere Sanchis Colubi, beneficiat de l'església de Santa Maria d'Oliva, s'interessaria per mantenir l'oratori de propietat familiar en bon estat durant el temps de la seua vida, i serà en haver-se produït la seua mort (26/08/1834), quan perda definitivament la seua activitat i ús.

Signatura de Vicente Sanchis Grifo, prevere i organista.

ALGUNES ALTRES EDIFICACIONS RELIGIOSES CONTEMPORÀNIES D'OLIVA

És interessant observar com a Oliva, especialment durant el segle XVIII, es desenrotlla una frenètica activitat constructiva pel que fa als edificis religiosos, senyal de la sanejada situació econòmica del món eclesiàstic contemporani; són així edificis significatius d'aquesta època:

- La capella de Sant Vicent, al carrer del seu nom, beneïda el 29 d'abril del 1726.
- La capella del Crist a l'església de Sant Roc, inaugurada l'any 1749.

⁷⁵ APSMO, Visita Pastoral, 1820, III-18.

⁷⁶ J. CASTELL BOMBOÍ, op. cit., pp. 140 i 141. Sobre la seua condició d'organista i capellà vid. també nota 26.

⁷⁷ J. CASTELL BOMBOÍ, op. cit., pp. 165 i 166, i Protocol Notarial A531 (AHG), on apareix el testament de Francisco Sanchis Colubi (26/08/1834). El doctor Francisco Sanchis Colubi naix l'any 1781 i mor el 26 d'agost de 1834.

- L'ermita dels Sants Antonis, al carrer de l'Ermita, amb llicència de construcció datada el 28 de desembre del 1761.
- I com a obra més assenyalada, l'edificació de nova planta de l'església de Santa Maria, temple obert al culte el primer dia d'abril del 1787.

De manera paral·lela podem afirmar que aquesta activitat constructiva religiosa es manifesta també al món rural amb la dedicació de nous espais, que ara es creen de bell nou o són reedificats. Com ho demostren les successives benediccions d'aquest tipus de llocs de culte, que hem pogut trobar relacionades a distints documents de l'arxiu parroquial i que s'estenen al llarg de tota la centúria:

- La benedicció de l'ermita dedicada a Sant Vicent Ferrer a la casa de Pasqual Mayans, al Rafalatar, el 6 de juliol del 1702.⁷⁸
- La benedicció de l'ermita de Sant Pere i Santa Anna a la casa de Pere Siscar de la partida de Racons, l' 1 d'octubre del 1716.⁷⁹
- L'esmentada benedicció de la capella de Sant Tomàs de Vilanova, al Marxucal, en la casa del sacerdot Francisco Sanchis, el 5 de març del 1738.
- La reedificació de l'ermita de Santa Anna, de titularitat comtal i situada al castell, amb benedicció simultània d'una campana, regal de la comtessa d'Oliva, el dia 28 de maig del 1745.⁸⁰
- I a les acaballes del segle, el 4 d'agost del 1794, la benedicció de l'ermita dedicada a la Puríssima Concepció, a l'heretat del prevere Francisco Cañamás, a la partida de la Font de l'Om.⁸¹

Com és lògic, el patronat de totes recau en persones de certa categoria social; d'una banda en la noblesa, els comtes-ducs d'Oliva-Gandia; d'altra en dues de les famílies benestants de la noblesa local, els Maïans i els Siscar, els quals distingeixen els seus membres mascles amb el títol de "Generós";⁸² i per últim, les altres dues estan en mà d'eclesiàstics.

Comprovem així com a les partides rurals d'Oliva apareixen a poc a poc llocs de culte que, juntament amb els ja existents d'altres èpoques, marquen

78 APSMO, *Manual de Diferents Coses*, f. 33.

79 APSMO, *Manual de Diferents Coses*, f. 45.

80 APSMO, *Libro de Capítulos*, f. 37.

81 APSMO, *Libro de Memorias de Santa María*, f. 249 (document transcrit per J. Castell Bomboí).

82 Generós és un títol de noblesa que distingia a València els descendents de cavallers que no havien estat armats com a tals durant l'Edat Mitjana i fins a l'any 1707, quan desapareix oficialment per l'abolició dels Furs; tot i això, continua emprant-se per tradició durant una part important del segle XVIII. (nota de l'autor)

de fet una presència religiosa constant per tot el terme. Aquests llocs encara s'acreixeran més durant la centúria següent amb la construcció a la partida de l'Elca d'altres dues capelles privades, una dedicada a Sant Jeroni (a la casa rural de José Pastor) i l'altra a la Sagrada Família (a la casa de Luis Navarro, posteriorment anomenada d'Avargues i últimament de Brines). També a finals del segle XIX se n'edificarà una altra, al balneari del Molinell, per atendre els usuaris dels banys. Finalment, durant el primer quart del segle XX, es construirà una capella dedicada a la Mare de Déu dels Desemparats a la casa de Burgalat, en aquells moments pràcticament als afores de la població; una altra capella sota l'advocació de Sant Josep, a la casa del prevere José Sanchis Castelló⁸³ en la partida dels Sequers; i finalment una última dedicada a la Verge del Carmen, a la casa de Riera a la platja d'Oliva.⁸⁴

L'HERETAT DEL MARXUCAL

Hem pogut conèixer prèviament l'activitat agrícola i ramadera que tenia aquesta propietat durant el segle XVIII, fins i tot amb presència d'inquilins a la casa, i encara que no sabem amb precisió quan i com el doctor Sanchis comença a interessar-se per aquest racó, la data ha de ser contemporània, si no anterior al 1738 (benedicció de la capella). Tal vegada la proximitat del terme de Forna, on havien rebut terra els seus avantpassats, part de la qual podria haver heretat, fonamentaria l'interès inicial. La descripció de l'heretat que duu l'últim dels testaments (1769) no deixa cap dubte sobre la procedència de Forna d'alguns dels veïns amb els quals fita:

Otra casa de campo y Heredad vulgarmente dicha del Marchucal, que linda en el cumbre del monte dicho del Marchucal, Joseph [...], Fco Roig de Forna, Pedro Cortés de Forna, viuda de Joseph Verdu, Joseph Alemany de Forna, camino de Gallinera, Río y monte del Cavall Bernat, Joseph Server de Pego, Joseph García, Joseph Gregori, Fco. Navarro y Barranco de Carrichar. (Arxiu Particular, Protocol Notarial del notari Antonio Savall, 1769)

⁸³ José Sanchis Castelló (5/04/1889 – 6/05/1972), sacerdot d'Oliva descendent per línia directa de Joseph Sanchis Franco, germà del Dr. Francisco Sanchis. Vivia al carrer Hospital, a la casa que correspon als actuals números 15 i 17 de la numeració actual i era el propietari de la casa amb oratori del Sequer (vid. A. CARDONA BALLESTER, "L'oratori del Sequer", dins Programa de Festes del Rebollet, Junta de Festers, Oliva, 2010).

⁸⁴ A. CARDONA BALLESTER, "L'oratori de la Platja", dins Programa de Festes del Rebollet, Junta de Festers, Oliva, 2009.

Vista general del Marxucal des del camí de la Casa Blanca.

De tota manera, encertada o no aquesta hipòtesi, la veritat és que al llarg de la seua vida l'interés del Dr. Sanchis per la propietat agrícola del Marxucal no decau. No sols dota la casa d'un espai per a la celebració religiosa, com hem vist també amb anterioritat, sinó que s'interessa per augmentar-ne les dimensions dels terrenys de secà, quan pot, perquè almenys en quatre ocasions diferents hem documentat escriptures de compra de terra a la partida, la primera de les quals està datada l'any 1739, el següent a la benedicció de la capella, i el document ens confirma que el doctor Sanchis ja és aleshores propietari de terra a la zona, en indicar que l'adquisició fita amb terres pròpies. Fins i tot l'última compra és encara del 1770, un any abans de la seua mort (Quadre 8).

Quadre 8

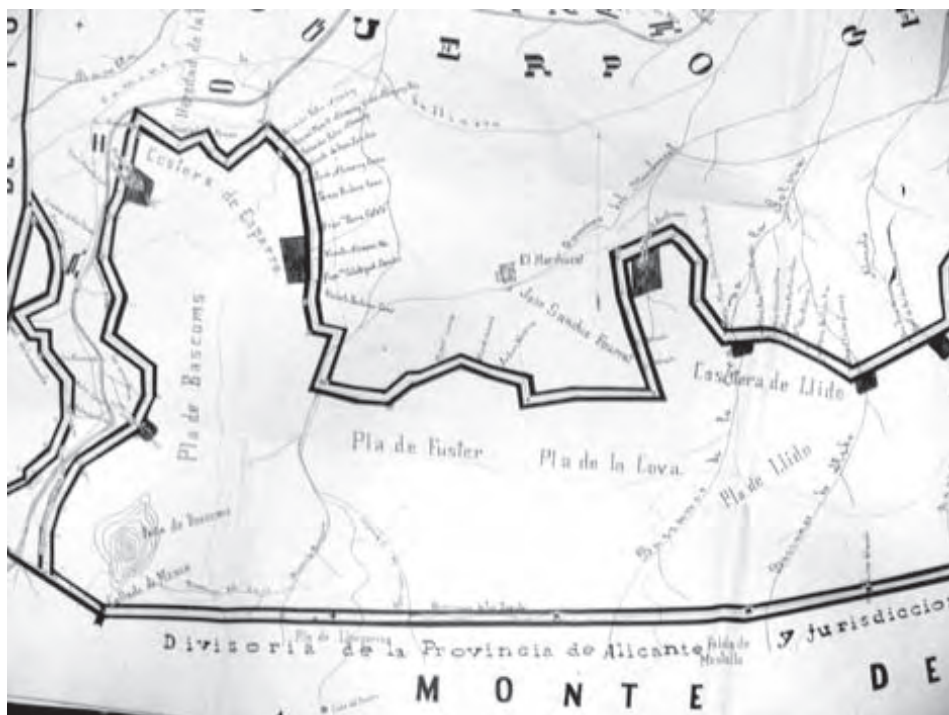
Adquisicions de terra al Marxucal

23/07/1739	“Una pieza de tierra contentiva de veinte anegadas poco más o menos, parte de ellas plantadas de algarrobos y viña, y parte tierra campá [...] puestas en el territorio y término de esta villa en la partida nombrada de la Carrasca o Marchucal, con lindes tierras del mismo comprador , por valor de 40 libras en moneda de Valencia.” (AHG, Protocol Notarial A876)
------------	---

24/12/1740	“Una pieza de tierra secano, parte tierra inculta y parte trabajada y plantada de viña, algarrobos e higueras, contentiva de unos tres jornales poco más o menos, o aquello que fuere, que tiene por lindes, tierras del mismo comprador a dos partes, Joseph Hortis de Cristóbal, Roque Vidal y en Montaña dicha, y nombrada de Mostalla: la cual tierra es toda puesta en el término de esta villa de Oliva en la partida dicha del Marchucal, por la cantidad de 40 libras moneda valenciana.” (AHG, Protocol Notarial A876)
27/11/1756	“Una pieza de tierra secano, de doce anegadas y lo que fuere, sita en término de esta villa en la partida de la Carrasca, que tiene por lindes tierras de Miguel Savall, de Miguel ¿nieto? De Francisco, de Joseph Miñana i del dicho comprador a dos partes [...] por presio i quantía de treinta i sinco libras moneda valenciana [...]” (AHG, Protocol Notarial A886)
19/09/1770	“Cuatro anegadas, o aquello que sea de tierra secana sitas en término de esta villa distrito de la Carrasca, que lindan con el río Gallinera, monte dicho el Cavall Bernat, con tierras de Joseph Vidal y de Miguel Costa, por precio y cuantía de 12 libras moneda valenciana, en monedas de oro, plata y vellón de buena calidad [...]” (Arxiu Particular, Protocol Notarial d'Antonio Savall, 1770)

Quant a l'extensió total dels terrenys del Marxucal a l'època del doctor Sanchis, no la coneixem amb precisió, tot i que els documents permeten suposar que tenia unes dimensions importants, perquè a la descripció de les fites de la propietat que fa al seu testament diu:

[...] una **heredad** que tengo i poseo en termino de esta Villa de Oliva en la partida de el Marchucal que el todo de ella **linda** en tierra de los Herederos de Sebastián Morell, en el **monte apellidado de Mostalla**, cuia vertiente es de la heredad, en el **Río de Gallinera**, en Heredad de Joseph Server, en tierra de Joseph Gregori i en **Barranco de el Carrichar** [...]. (AHG, Protocol Notarial, A889)

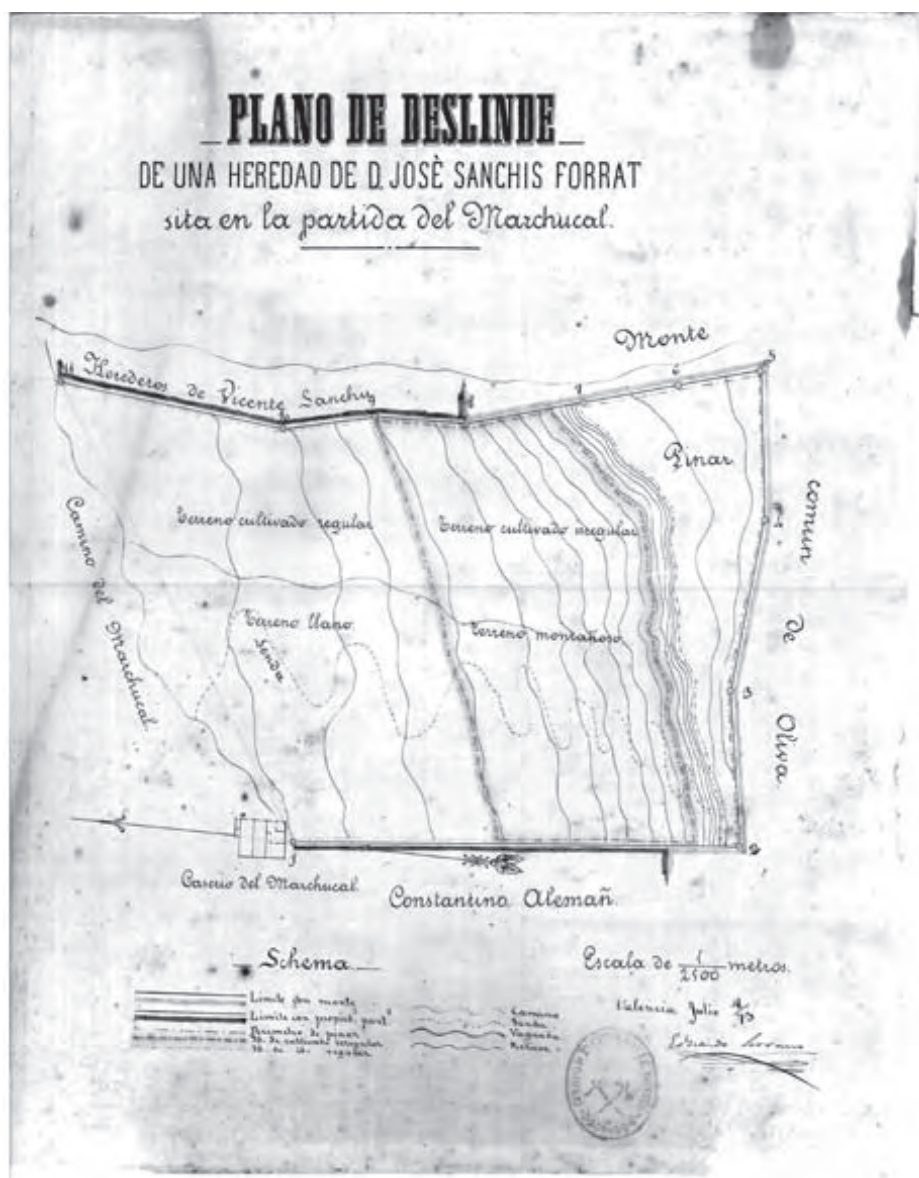
Plànol del document de 1876, dit *Deslinde*...

Per a poder conèixer amb més exactitud les dimensions que arriba a tenir l'heretat en els temps del sacerdot, ens hem de recolzar necessàriament en la documentació posterior. L'any 1876, és a dir, un segle després de la mort del prevere, quan es fa la divisió general de fites dels monts d'Oliva per tal de delimitar-ne la propietat municipal, quatre dels propietaris del moment acrediten, a l'heretat on està la casa, el domini sobre una extensió de terreny considerable, que en conjunt fa 13 hectàrees i 296 centiàrees. Al document podem llegir:

Llegados al último de los citados mojones, esto es, al segundo, se presentan **Don Antonio Navarro, Don Vicente Sanchis, Don Miguel Llorca⁸⁵ y Don Francisco Fuster**, herederos de otras tantas partes de la antigua heredad del Marchucal, confinantes con la deslindada y amojonada de **Don José Sanchis Fourrat** (sic), con la cual formaba un todo [...]. Por el ingeniero se leyeron dichas titulaciones

85 Miguel Llorca Bertomeu era segon tinent d'alcalde l'any 1876, quan es fa la delimitació de fites (*Deslinde General de los Montes de Oliva*, document manuscrit conservat a l'Ajuntament d'Oliva).

que acreditan en junto un dominio de 13 hectáreas, doscientas noventa y seis centiáreas de tierra, parte culta y parte inculta y montuosa con algarrobos y pinos.⁸⁶

Extensió de les propietats de José Sanchis Forrat al Marxucal.

⁸⁶ Acta del dia 25 d'octubre del 1876, recollida al *Deslinde General de los Montes de Oliva* (Document conservat a l'Ajuntament d'Oliu).

I deu anys després (1886) en procedir a la partició dels béns de José Sanchis Forrat⁸⁷ (cinqué nom que cita el document anterior com a hereu de l'antiga finca), a favor dels seus fills i la seua esposa, Dolores Navarro Orduña, s'inventaria una propietat total de 311 fanecades al Marxucal, és a dir, poc dalt o baix unes 23'5 hectàrees. En conjunt podem dir que l'extensió de l'heretat a l'últim quart del segle XIX, sumades les parts dels cinc propietaris, fa un total pròxim a les 36'5 hectàrees.

Si confrontem aquesta xifra amb les dades del testament del Dr. Sanchis, tot considerant correctes i definitives les fites sud (Mostalla), oest (Carritxar) i nord (riu Gallinera) i que la propietat inclouria necessàriament la casa i probablement més terra cap a l'est, no resulten tan allunyades de la realitat les 36'5 hectàrees del segle XIX, d'allò que podria haver estat poc dalt o baix l'extensió màxima de la propietat agrícola que el doctor Sanchis llega al seu hereu l'any 1771, tot i haver constància d'adquisicions de terra a la zona per part d'algun dels posteriors propietaris de la finca.⁸⁸

Aprofitant la descripció testamentària del Dr. Francisco Sanchis, les dimensions de les propietats dels hereus al segle XIX i emprant mitjans de mesura moderns, l'enginyer i actual propietari de la major part de la casa, Genaro Gregori Orellana, proposa la següent imatge infogràfica de l'heretat amb una extensió aproximada de trenta-cinc hectàrees per a l'any 1769, quan el doctor Francisco Sanchis fa testament.

ELS PROPIETARIS POSTERIORIS

Podem assegurar sense por a enganyar-nos que la casa i la terra que l'envolta, al llarg de la seua història documentada, tota o en part ha estat propietat de membres de la mateixa família Sanchis, que l'han posseïda per successives transmissions hereditàries des del primer propietari confirmat, el doctor Sanchis. Influeixen indubtablement en el manteniment de la propietat unida, durant els primers temps les pròpies disposicions testamentàries del prevere Sanchis que hem comentat abans:

87 Herència de José Sanchis Forrat (document privat de Genaro Gregori Orellana).

88 AHG, Protocols Notarials A337 i A343. Diego Sanchis Colubi compra cinc fanecades i mitja al Marxucal (19/03/1832) i José Sanchis Bertomeu sis fanecades (15/08/1839), que fiten a dues parts amb terra de Diego Sanchis, son pare.

[...] han de pasar los bienes expresados en dichos legados, sin detracción alguna [...] a Bautista Sanchis hijo de Josep, mi sobrino, [...] después de los días de este a su hijo primogénito varón, nietos, bisnietos, terceros nietos i varones descendientes de estos por línea de primogenitura “in perpetuum”. Y si dicho mi sobrino Bautista o su hijo varón mayor fuesen muertos [...] ha de suceder aquel de los sucesores de dicho Bautista varón mayor de edad, successor de el primo génito: Por manera que los bienes de este legado han de ir siempre unidos en los sucesores de dicho Bautista guardando la línea de primo genitura en los varones perpetuamente. (AHG, Protocol Notarial A889, Testament, 30/09/1762)

I així es recorda una altra volta en les disposicions fetes en un primitiu testament, amb motiu de patir una greu malaltia (21/06/1785), pel primer dels hereus, Bautista Sanchis:

Usando de la facultad a mí dada por el Dr. Francisco Sanchis, Presbítero, mi tío, en su testamento que autorizó Antonio Savall Escribano de esta villa de que pueda elegir de mis hijos al que bien visto me fuere para la posesión de los bienes que hallí vincula, elijo por sucesor de todos ellos a Diego Sanchis, mi hijo i de la dicha Bautista Colubi, para que los gose, posea i disfrute, i después pasen a su hijo varon primogénito, hijos, nietos i descendientes varones de él por línea de primogenitura, i masculinidad rigurosa, siguiendo lo dispuesto por dicho mi tío. (AHG, Protocol Notarial A895, Testament de Bautista Sanchis Grifo, 21/06/1785)

Tot i això, amb posterioritat en un últim testament (11/11/1815)⁸⁹ Bautista Sanchis estableix unes pautes diferents, sense fer cap menció a la vinculació pautada per l'oncle capellà:

- Institueix com a hereus a parts iguals de les seues propietats els seus fills vius Diego, Francisco, Ana Maria, Tomasa i Rosa, així com els hereus de la seua filla Manuela, aleshores ja difunta (Miguel, Bautista, Rosa, Francisca, Joaquina, Rafael, Antonio i Isabel Bertomeu Sanchis).
- Millora amb la quinta part la seua esposa, Juana Bautista Colubi.
- Millora amb el terç de lliure disposició el seu fill Francisco, sacerdot, i les seues filles fadrines, Ana Maria i Tomasa.

No sabem si amb anterioritat ja hauria fet donació a Diego Sanchis d'allò que per disposició testamentària prèvia li pertocava, o realment no en fa cas.

89 Arxiu Particular, Protocol Notarial 1814 i 1815, Notari Manuel Portella.

A pesar de tot, pel que veurem a continuació és evident que la propietat de la casa i la terra es transmet unida al seu fill Diego i, en conseqüència, podem afirmar amb seguretat que Diego Sanchis Colubi serà l'últim propietari en les mans del qual, i seguint les disposicions testamentàries inicials del doctor Sanchis, es mantindrà la propietat del Marxucal realment vinculada. A partir de la seua mort (19/11/1844), l'heretat amb la casa es dividirà entre alguns dels seus hereus, tot i que no a parts iguals:

[...] nombro por mis legítimos herederos a los sobredichos Vicente Sanchis Bertomeu, Diego Sanchis Bertomeu, Josef Sanchis Bertomeu y Francisco Sanchis Bertomeu,⁹⁰ mis hijos y a Bautista Sanchis Torregrosa y Josef Sanchis Torregrosa, mis nietos, para que se los hayan y dividan por igual parte, haciéndose de mis bienes cinco partes iguales, una que llevarán cada uno de dichos mis hijos, y otra que llevarán mis dos nietos en representación de su padre Bautista Sanchis Bertomeu, mi hijo, de cuyo modo podran hacer de mis bienes a su voluntad con todo absoluto dominio. (AHG, Protocol Notarial A345, Testament de Diego Sanchis Colubi, 30/09/1841)

Mejoro en el quinto y tercio de todos mis bienes presentes y futuros, incluyéndose en ellos los comprendidos en **la mitad de cierta vinculación** [...] de que puedo disponer según la legislación vigente, a mi hijo el citado José Sanchis y Bertomeu o a sus hijos y herederos [...] y disponga de ellos a su libre voluntad y sin más limitación en cuanto a los raíces que la de no poder transferir la propiedad a favor de manos muertas. (Arxiu Particular, Protocol Notarial Juan Ferrando Igual, Testament de Diego Sanchis Colubi, 20/11/1843)

Pel que es dedueix de la redacció del document anterior, i deixa palés el posterior document de 1876 denominat *Deslinde General de los Montes de Oliva*, dos fills de Diego es repartiran l'heretat; d'una banda José Sanchis Bertomeu, el qual en rebrà quasi dos terços de la propietat vinculada pel Dr. Sanchis dins dels seus quint i terç de millora (23'5 hectàrees), mentre que l'altre terç (13 hectàrees i 296 ca.) passarà a integrar el cos hereditari del seu germà Vicente. Una generació després, si ens atenem a la relació de parentiu de les cinc persones assenyalades al document de *Deslinde* ja esmentat, resulten els propietaris següents:

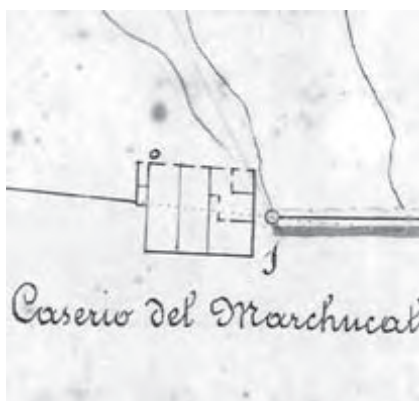
90 Francisco Sanchis Bertomeu era alcalde d'Oliva l'any 1850 (*Patria Chica*, núm. 24).

- José Sanchis Forrat, fill únic de José Sanchis Bertomeu.
- Vicente Sanchis Peña, fill de Vicente Sanchis Bertomeu.
- Francisco Fuster Gisbert, casat amb Joaquina Sanchis Peña, filla de Vicente Sanchis Bertomeu.
- Miguel Llorca Bertomeu, espós de Josefa Sanchis Peña, filla de Vicente Sanchis Bertomeu.
- Antonio Navarro Boscá, casat amb Dolores Escrivà Forrat, vídua de Joaquín Sanchis Peña, fill de Vicente Sanchis Bertomeu.

La partició no afecta únicament a les terres sinó també a la casa i quan temps després, en 1886, es produeix la divisió de béns de l'herència de José Sanchis Forrat,⁹¹ l'edifici ja està en mans de diferents propietaris i es descriuen les seues fites de la manera següent:

Casa situada en este término y partida de la Carrasca, lindante por la derecha entrando con casa de Francisco Fuster (casat amb Joaquina Sanchis Peña), izquierda tierras adjudicadas a Dña. Dolores Navarro (Orduña, esposa de José Sanchis Forrat), por detrás tierras de Vicente Sanchis (Peña) y por delante tierra adjudicada a esta interesada (Dolores Navarro Orduña).

El dibuix contemporani de les fites que acompanya el document, en representar la casa marca també les distintes propietats en què està dividida l'edificació, i fins i tot ens permet distingir el lloc que ocupava l'habitació-oratori (part superior dreta del dibuix), propietat dels hereus de José Sanchis Forrat.

Dibuix de la casa del Marxucal.

⁹¹ Herència de José Sanchis Forrat (document privat de Genaro Gregori Orellana).

Des d'aleshores i fins a arribar al temps actual, la transmissió de la propietat ha continuat fent-se ja sense prestar gens d'atenció mai més a les estrictes, però efímeres disposicions testamentàries del Dr. Sanchis.

El conjunt de la documentació consultada ens ha permès confeccionar una relació, tot i que no exhaustiva encara, dels propietaris de la casa a partir del doctor Sanchis fins a l'actualitat (Quadre 9). Amb seguretat coneixem tota la seqüència de propietaris de la part de la casa on recau l'habitació oratori de Sant Tomàs de Vilanova; de la resta, en queden algunes llacunes que no hem pogut resoldre.

Quadre 9

Propietaris del Marxucal

Propietaris de la casa i de terra al Marxucal des del 1738 fins al 2012	
Dr. Francisco Sanchis Franco, prevere (Mor el 27/04/1771) (Josep Sanchis Franco + Rosa Grifo)	
Mossén Vicente Sanchis Grifo, prevere (Usufructuari al primer testament. Mor el 8/08/1811)	
Bautista Sanchis Grifo (+ Juana Bautista Colubi) (1r hereu. Mor el 15/02/1821) Fills: Francisco (Prevere), Ana Maria, Tomasa, Rosa (+ Joseph Torregrosa), Manuela (+ Miguel Bertomeu i Ballester), Diego	
Diego Sanchis Colubi (+ Josefa Bertomeu) (2n hereu. Mor el 19/11/1844) Fills: José, Vicente, Diego (+ Maria Arnal Miñana), Francisco (+ Maria Rosa Seguí), Bautista (+ Dolores Torregrosa)	
José Sanchis Bertomeu (+ Antonia Forrat) Fill: José 311 fanecades (ca. 23'5 hectàrees) Aquesta branca hereditària posseeix la part de la casa on estava la capella de Sant Tomàs de Vilanova.	Vicente Sanchis Bertomeu (+ Pasquala Peña) Fills: Vicente, Josefa, Antonia, Joaquín, Joaquina, Bautista 13 hectàrees, 296 centiàrees

José Sanchis Forrat (+ Dolores Navarro Orduña) Fills: José María, Loreto, Victoria, Encarnación 25/10/1876, <i>Deslinde Gral. Montes de Oliva</i> Div. Béns, D. Navarro Orduña, 1886		Vicente Sanchis Peña (+ Josefa Sancho) Fills: Genoveva, Pascuala, Vicente,... 5/10/1876 <i>Deslinde Gral. Montes de Oliva</i>	Joaquina Sanchis Peña (+ Francisco Fuster Gisbert) 5/10/1876 <i>Deslinde Gral. Montes de Oliva</i> Té part de la casa Div. Béns, D. Navarro Orduña, 1886	Dolores Escrivà Forrat, vídua de Joaquín Sanchis Peña (+ Antonio Navarro Boscá) 5/10/1876 <i>Deslinde Gral. Montes de Oliva</i>	Josefa Sanchis Peña (+ Miguel Llorca Bertomeu) 5/10/1876 <i>Deslinde Gral. Montes de Oliva</i>
Encarnación Sanchis Navarro (+ Arturo Orellana Pi) Fills: Genaro i Encarnación Herència: 24/01/1895		Genoveva Sanchis Sancho (+ Francisco Arnal Escrivà) Fill: Francisco	?	?	?
Genaro Orellana Sanchis (+ Teresa Bertomeu Lorente) Filla: Encarna Herència: 18/02/1922	Encarnación Orellana Sanchis (+ Fco. Salabert) Fills: Gabriel, Francisco, Ángeles Herència: 18/02/1922	Francisco Arnal Sanchis (+ Maria Morell Fuster) Sense fills. Hereten els nebots Francisco i Juan Morell Salabert. Té part de la casa.	Vicente Fuster Navarro (+ Isabel Chorro Soria)	?	?

Encarnación Orellana Bertomeu (+ Miguel Gregori Llorca) Fills: Miguel, Genaro, Carmen, Teresa, Arturo	Gabriel, Francisco i Ángeles Salabert Orellana	Francisco Morell Salabert (+ Amparo Navarro Gilabert) Fills: José, Amparo	Germans Fuster Chorro	?	?
Genaro Gregori Orellana (+ Pilar Arlandis Collado) Herència: 6/03/2002	Genaro Gregori Orellana (+ Pilar Arlandis Collado) Compra: 16/07/1996	Amparo Morell Navarro (+ Juan Salvador Garcia)	Genaro Gregori Orellana (+ Pilar Arlandis Collado) Compra: 25/01/2002	?	?

Per desgràcia, la progressiva divisió de la casa no ha contribuït amb el pas del temps a una millor i més efectiva conservació de l'edifici. A pesar d'això, ara semblen els aires bufar més a favor, perquè en l'actualitat un dels propietaris, descendent per línia directa del germà del Dr. Sanchis, ha procedit a adquirir paulatinament les distintes parts de l'edificació, que hui posseeix pràcticament en la seua totalitat. Curiosament la casa recupera en nàixer el segle XXI la unitat que va perdre a mitjan segle XIX, i que confiem facilite la conservació d'un edifici rural tan emblemàtic i singular.

EPÍLEG

Acabades aquestes consideracions que ens han permés conèixer aspectes importants des del punt de vista històric de la casa i del seu primer propietari, permetem ara el pacient lector fer un salt cronològic endavant i situar-nos històricament al primer terç del segle XX. La casa, a conseqüència de les successives transmissions hereditàries durant el segle XIX, ha quedat dividida al seu

interior en distintes parts, que pertanyen ara, com hem vist, a diferents propietaris. Tot i això, l'aspecte extern no sembla haver-ne canviat massa. Una de les parts, la sud, precisament on hem localitzat la capella, és des del 1931 propietat de Genaro Orellana Sanchis, que encara conserva al seu segon cognom senyals últims però inequívocs de la seua filiació. Des de la dècada dels seixanta del passat segle el seu nom, Genaro, bateja també el camí que partint de la Carrasca arriba fins a la casa; el camí de la Mina de Genaro assenyala alhora el lloc d'una pedrera d'èfimer existència per sort per a la conservació del paratge. En eixos moments ja no hi queda memòria de la dependència religiosa, i la casa –caldria amb més propietat dir les cases–, habitualment deshabitada, és utilitzada pels propietaris per a passar-hi breus estades familiars, acollir reunions d'amics de cacera o guardar les eines necessàries dels treballs agrícoles.

Aplec nocturn d'amics al Marxucal (anys 80 segle xx).

I el caminant retroba ací la seua connexió personal amb l'idíl·lic racó. Amb els ulls tancats, s'emplena el caminal de veus conegudes i records, i evoca un temps durant la dècada dels anys 70 del passat segle, quan un grup de vuit famílies, naturals d'Oliva la majoria i carregades de xiquets (no menys de trenta), van encetar el costum de passar tots els diumenges possibles de la tardor, l'hivern i la primavera a la part de la casa que pertanyia a la família Gregori-Orellana.⁹² I l'aplec encara era major durant els dies de Pasqua. Sola-

⁹² Assenyallem els cognoms de les vuit famílies: a més dels Gregori Orellana, que eren els

ment l'arribada de les calors estivals aconseguien modificar el costum. Una dècada batejada de “prodigiosa” per un dels integrants del grup, Bernardo Pérez Fontana, que passats els anys evocava nostàlgic les seues sensacions d'aquells moments en uns simpàtics octosíl·labs de rima àgil, dels quals els següents en són una mostra:

[...] Era tot un festival,
Després de missa primera
Eixir cap al Marxucal
Plens el cotxe i la panera.

Pares, fills i algun nebot
Sentíem motivació,
Els menuts buscant el joc,
Els grans la seua evasió. [...]

Allí es parlava de tot
I ningú aclaria res,
Si feia fred, tots al foc
I si calor, tots al fresc. [...]

I quan queia la vesprada
Del dia tan ben passat,
Se'n tornàvem tots a casa,
rebotant felicitat. [...]

I perquè en passar els anys no s'esborrara del tot la memòria d'aquelles jornades amables i divertides, l'any 1977 un dels amics, Salvador Cardona Miralles, va regalar als propietaris i amfitrions de la casa el conjunt ceràmic que obrat sobre la porta resa: “Casa del Marxucal. Lloc de pau”. I que el caminant desitja continue allí per molts anys en record de les persones i d'aquells temps joves inexorablement desapareguts, que d'alguna manera també van ser seus.

amfitrions, hi acudien habitualment les famílies Ortola Ortola, Fuster Verdú, Ferrando Valor, Iturriaga Mayor, Jiménez Cuéllar, Pérez Enguix i Cardona Ballester. (nota de l'autor)

Ceràmica (façana de la casa del Marxucal).

Els fons documentals consultats són els que conserven el departament d'Urbanisme de l'Ajuntament d'Oliva, el Museu Arqueològic d'Oliva, l'Arxiu de la Parròquia de Santa Maria d'Oliva (APSMO), l'Arxiu de la Parròquia de Sant Roc d'Oliva (APSR), l'Arxiu Històric de Gandia (AHG), l'Arxiu de la Parròquia de Santa Caterina de Cabdet, i també altres col·leccions particulars. Agraïm la col·laboració d'aquestes institucions, i particularment de l'arxiver de Pego, Joan Miquel Almela, del rector de Sant Roc, Vicent Espasa, i del plebà de Santa Maria, Fernando Cremades, per la seua amabilitat i atencions. A Francesc Parra Ibiza li devem la correcció ortogràfica; i a José Colomar Rubio, els seus consells sempre tan oportuns.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER SUREDA, A. M. i F. de B. MOLL CASANOVA (1993): *Diccionari català-valencià-balear*, Moll.
- ARCOS I MARTÍNEZ, M. (2009): *La senda dels lladres*, PUV, pp. 161 i 162.
- CAMARENA MAHIQUES, J. (1978): "De la historia de Oliva y Rebollet", dins *Iniciación a la historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, p. 201.
- CARDONA BALLESTER, A. (2009): "L'oratori de la Platja", dins *Programa de Festes del Rebollet*, Junta de Festers, Oliva.
- (2010): "L'oratori del Sequer" dins *Programa de Festes del Rebollet*, Junta de Festers, Oliva.

- CASTELL BOMBOÍ, J. (1996): *Sacerdotes y religiosos en Santa María la Mayor de Oliva (1362-1996)*, Hermandad Sacerdotal, Oliva, p. 57.
- CAVANILLES, A. J. (1995): *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1797, (edició facsímil, Bancaixa, València), p. 147.
- COROMINES I VIGNEAUX, J. (1996): *Onomasticon Cataloniae*, vol. V (L-N), Curial, Barcelona.
- DDAA (2010): *Casa del Marxucal de Oliva* (treball inèdit sobre l'arquitectura de la casa del Marxucal, fet per a l'assignatura de la professora Camilla Mileto per alumnes de la Universitat Politècnica de València).
- DDAA (1978): *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, pp. 401-418.
- DEL REY I AYNAT, M. (2010): *Arquitectura rural valenciana*, Diputació de València.
- DOMÍNGUEZ TORMO, J. M. i F. PONS MONCHO (1989): *Sant Roc d'Oliva. Apuntes históricos*, Junta Pro Primer Centenari de la Parròquia de Sant Roc, Oliva, pp. 134-144.
- HERRERO ALONSO, A. (1983): *Aportaciones a la toponimia de la Conca de la Safor*, Publicacions de l'Institut Alfons el Vell, Gandia.
- IVARS CERVERA, J. (2004): "Notícies sobre Oliva a l'Informe de l'Arquebisbe Fabián y Fuero (1791)", dins *Programa de les Festes del Rebollet*, Junta de Festers, Oliva.
- MARTÍ I ASCÓ, M. (1999): "Sobre l'antiga confraria de la Sang", dins *Cabdells*, núm. 1, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva.
- MESTRE SANCHIS, A. (1972): *Epistolario II Mayans y Burriel*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, p. 281.
- (1975): *Epistolario IV Mayans y Nebot*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, pp. 469 i 487.
- PALAU DIEGO, F. (1983): *El llobarro*, Marina Alta, Pedreguer, p. 85.
- PI APARICI, J. F. (2008): "José Maria Vidal Pastor i el món organístic a Oliva entre 1537-2005", dins *Cabdells*, núm. 5, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva.
- SANCHIS COSTA, J. (2000): "Moriscos i terratinent. L'origen de les propietats de l'església de Santa Maria la Major d'Oliva", dins *Cabdells*, núm. 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva.
- SERRANO PLA, E. (1876): *Deslinde General de los Montes de Oliva. Actas e Informe* (document manuscrit conservat a l'Ajuntament d'Oliva).
- VIDAL PASTOR, J. M. (1934): "Órgano y organistas en Santa María de Oliva", dins *Almanaque de Las Provincias para 1934* (article signat a l'agost del 1933).